

Popularna književnost i feminizam u romanu Mala revolucionarka Marije Jurić Zagorke

Ferenčević, Maja

Master's thesis / Diplomski rad

2024

Degree Grantor / Ustanova koja je dodijelila akademski / stručni stupanj: **University of Zagreb, Faculty of Humanities and Social Sciences / Sveučilište u Zagrebu, Filozofski fakultet**

Permanent link / Trajna poveznica: <https://urn.nsk.hr/urn:nbn:hr:131:318090>

Rights / Prava: [In copyright](#)/[Zaštićeno autorskim pravom.](#)

Download date / Datum preuzimanja: **2025-01-24**

Sveučilište u Zagrebu
Filozofski fakultet
University of Zagreb
Faculty of Humanities
and Social Sciences

Repository / Repozitorij:

[ODRAZ - open repository of the University of Zagreb
Faculty of Humanities and Social Sciences](#)

Filozofski fakultet Sveučilišta u Zagrebu

Odsjek za kroatistiku

Katedra za hrvatsku usmenu književnost

Popularna književnost i feminizam u romanu *Mala revolucionarka*

Marije Jurić Zagorke

DIPLOMSKI RAD

8 ECTS bodova

Maja Ferenčević

Zagreb, 30. kolovoza 2024.

Mentorica

doc. dr. sc. Josipa Tomašić Jurić

IZJAVA O AKADEMSKOJ ČESTITOSTI

Izjavljujem i svojim potpisom potvrđujem da je ovaj diplomski rad isključivo rezultat osobnog rada koji se temelji na mojim istraživanjima i oslanja se na objavljenu literaturu. Potvrđujem poštivanje nepovredivosti autorstva te točno citiranje radova drugih autora i referiranje na njih.

Maja Ferencević

Sažetak

Rad se bavi statusom Marije Jurić Zagorke u povijesti hrvatske književnosti te analizom elemenata popularne književnosti, njezine političke subverzivnosti i feminističkih stavova koje je utkala u roman *Mala revolucionarka*. Zagorkin se status razlikovao i na sinkronijskoj i na dijakronijskoj razini. Recipijenti odnosno čitatelji u početku su Zagorku pozicionirali sasvim drugačije od književnih kritičara – dok su čitatelji njezine tekstove obožavali, kritičari su je marginalizirali. Potonja se razina odnosi na činjenicu da Zagorka isprva nije bila prihvaćena kao autorica no da se u posljednja dva desetljeća 20. stoljeća o njoj ipak počinje afirmativno pisati. Naime, u tom razdoblju nestaju granice između visoke i trivijalne književnosti. Znanstvena kritika uviđa da su Zagorkini tekstovi jednako važni te da njima uistinu obogaćuje hrvatsku književnost. Otvaranjem prostora feminističkim čitanjima i popularnoj kulturi o Zagorki se počinje pisati u novijim radovima kao o prvoj profesionalnoj hrvatskoj novinarki, jednoj od začetnica feminizma u hrvatskoj književnosti, jednoj od prvih feministkinja, aktivistkinja i autorici popularne književnosti koja zna privući masovno čitateljstvo. Dakle, dolazi do promjene paradigme u promišljanjima o Mariji Jurić Zagorki. Stoga se u radu objašnjava i način na koji se u suvremenim čitanjima pozicionira Zagorka. Nakon postavljanja povijesno-kulturološkog konteksta, fokus rada usmjerava se na analizu Zagorkina romana *Mala revolucionarka* objavljivanog u nastavcima u časopisu *Hrvatica* od 1939. do 1940. godine. Razrađuju se elementi popularne književnosti i kulture, političke subverzivnosti te feminizma koji se, koristeći se konkretnim primjerima iz romana, povezuju sa životom i (izvan)književnim djelovanjem autorice.

Ključne riječi: Marija Jurić Zagorka, *Mala revolucionarka*, popularna književnost, feminizam, politička subverzivnost, povijesni roman

Abstract

The paper deals with the status of Marija Jurić Zagorka in the history of Croatian literature and the analysis of elements of popular literature, her political subversiveness, and feminist attitudes that she weaved into the novel *Little Revolutionary*. Zagorka's status differed on both the synchronic and diachronic levels. Recipients or readers initially positioned Zagorka quite differently from literary critics – while readers adored her texts, critics marginalized her. The latter level refers to the fact that Zagorka was not accepted as an author initially, but affirmative writing about her began in the last two decades of the 20th century. Namely the boundaries between high and trivial literature disappear in that period. Scientific criticism recognizes that Zagorka's texts are equally important and enrich Croatian literature. By opening space for feminist readings and popular culture, Zagorka is being written about in recent works as the first female journalist, one of the pioneers of feminism in Croatian literature, and one of the first feminists, activists, and authors of popular literature who can attract a mass readership. Thus, there is a paradigm shift in the reflections on Marija Jurić Zagorka. Therefore, the paper also explains how Zagorka is positioned in contemporary readings. After establishing the historical and cultural context, the work focuses on the analysis of Zagorka's novel *Little Revolutionary*, published in sequels in the magazine *Hrvatica* from 1939 to 1940. Elements of popular literature and culture, political subversiveness, and feminism are elaborated, using concrete examples from the novel that are connected with the author's life and (extra)literary activity.

Keywords: Marija Jurić Zagorka, *Little Revolutionary*, popular literature, feminism, political subversiveness, historical novel

Sadržaj

1. Uvod.....	1
2. Popularna književnost	2
2. 1. Teorijsko određenje popularne književnosti.....	2
2. 2. Povezanost popularne i pučke književnosti	3
3. Život Marije Jurić Zagorke	5
3.1. Odrastanje	5
3.2. Novinarski rad	5
3.3. Književni rad	7
3.3.1. Poticaj za stvaranje književnih djela.....	7
3.3.2. Na granici tradicionalnog i popularnog	8
3.3.3. Povijesni roman u nastavcima	10
4. Status Marije Jurić Zagorke u povijesti književnosti od početaka njezina djelovanja do danas.....	13
4.1. Odnos prema ženama u javnom djelovanju s naglaskom na njihov književni rad krajem 19. i početkom 20. stoljeća	13
4.2. Odnos književne kritike prema Zagorki	14
4.3. Zagorkin status među čitateljima.....	15
4.4. Zagorkin feminizam i promjene u paradigmi kao uzrok njezine afirmacije među književnom kritikom.....	17
4.5. Zagorka danas – prisutnost u hrvatskoj književnosti i društvu	20
5. Analiza romana <i>Mala revolucionarka</i>	22
5.1. Elementi popularne književnosti u <i>Maloj revolucionarki</i>	23
5.2. Zagorkina politička subverzivnost prikazana kroz riječi i djelovanje likova u romanu	30
5.3. Feministička načela utkana u roman	34
6. Zaključak.....	38
7. Literatura	39

1.Uvod

Popularna se književnost može se objasniti kao fenomen koji nadilazi granice visoke i niske kulture i stvara svojevrsan most između estetskih vrijednosti, važnih prvoj, i masovne privlačnosti, važne potonjoj kategoriji. Također, ona se uvijek oblikuje prema željama i interesima šire publike. Ovaj je rad usmjeren na promatranje fenomena popularne književnosti kroz život i rad najčitanije hrvatske književnice Marije Jurić Zagorke koja je svojim opusom obogatila taj književni žanr. U prvom dijelu rada, razmotrit će se teorijska određenja popularne književnosti i njezinu povezanost s pučkom književnošću, što omogućava uvid u temeljne karakteristike tog žanra. No kako bi se lakše razumjele postavke popularne književnosti, sljedeći će dio prikazati životni put Marije Jurić Zagorke, istražujući njezino odrastanje, motivaciju za novinarski i književni rad kojim je dobila svoje mjesto u povijesti književnosti. Pritom će se naglasak staviti na, tada vrlo popularan, povijesni roman u nastavcima te načine kojima je Zagorka uspjela postati njegova glavna predstavica. Središnji je dio rezerviran za proučavanje Zagorkina statusa u književnoj povijesti i potencijalnim razlikama u recepciji njezinih djela među kritikom i među čitateljima. Razmotrit će se način na koji su njezin feministički duh, ali i promjene u književnim paradigama, doprinijeli afirmaciji njezina književnog opusa. Zadnji dio rad usmjerit će se na analizu njena romana *Mala revolucionarka*, pri čemu će se istražiti elementi popularne književnosti, politička subverzivnost koju ona prikazuje kroz svoje likove, te feministički principi utkani u roman. Cilj ovoga rada je nastojati osvijetliti način na koji je Marija Jurić Zagorka oblikovala popularnu književnost, ali i hrvatsku kulturu općenito, ostavljajući neizbrisiv trag u hrvatskoj književnoj baštini.

2. Popularna književnost

Ovaj rad započinje pregledom teorijskih razmatranja fenomena popularne književnosti s osvrtom na njezinu povezanost s pučkom književnosti.

2. 1. Teorijsko određenje popularne književnosti

Raymond Williams pri određenju pojma *popularno* piše da pojam uključuje sve ono što se sviđa velikom broju ljudi te da, između ostalog, obuhvaća masovne medije „koji su ljudima nametnuti komercijalnim interesima” (Williams 1976., prema Easthope 2006: 222). Tim masovnim medijima pripada i književnost. Popularna književnost nastoji ponuditi estetski privlačan tekst koji će čitatelja zabaviti. To obilježuje Milivoj Solar, a o čemu piše Davor Nikolić, pridaje pojmu zabavne književnosti koju kasnije odlučuje preimenovati u trivijalnu (Nikolić 2012: 389–396). Također, prema Solaru, trivijalna se književnost shvaća „iz ‘povijesnog trenutka’ u kojem je čitatelj zatečen”, točnije iz komentiranja svakodnevnog života (isto: 394). U popularnoj je književnosti autor poznat javnosti kao *pisac-specijalist* koji svoja djela stvara brzo, prema određenoj šablona (Budišćak 2015: 165) te zahvaljujući svojoj obrazovanosti ima određena prava koja drugima zakonom brane ikakvu intervenciju u njegovo djelo (isto: 159). Također, Pavličić u popularnoj književnosti uočava puno sličnosti s visokom književnosti (1987: 76), ali naglašava da je popularna ipak nešto jednostavnija te pod taj fenomen svrstava sve što se prodaje na kioscima, a ima oblik romana i pripada žanru kriminalističkih i ljubavnih romana (isto: 82). Dean Duda ističe da popularna književnost obuhvaća djela koja su lako dostupna (financijski pristupačna), žanrovski raznovrsna (ljubavni, kriminalistički, povijesni, pustolovni romani) te lako razumljiva, odnosno zahtijevaju minimalan napor pri čitanju (Duda, 2011: 419). Upravo zbog jednostavnosti čitanja, ona se brzo konzumira, ali se jednako tako brzo i proizvodi (Peternai Andrić 2018: 165). Navedene karakteristike Krešimir Nemeč (1998) svrstava pod fenomen trivijalnog, iako nerijetko koristi i pojam popularne književnosti pa je upravo u njegovim razmatranjima vidljivo da između pojmova popularna i trivijalna književnost gotovo da možemo staviti znak jednakosti. Maša Kolanović u svojim analizama popularne književnosti pokazuje kako su se popularni žanrovi, posebice sentimentalna romansa, nalazili na margini i bili predmetom prezira među književnom kritikom zbog svojih ključnih mjesta – ljubavi i avanture (Kolanović, 2006b: 340). Smatrali su, nastavlja Kolanović citirajući Fryea, da popularna književnost nudi proizvode niske vrijednosti i zadovoljava potrebe najnižih slojeva društva te da je čitanje takvih tekstova gubitak vremena, pa čak i

moralno dvojbeni eskapizam (isto). Međutim, Kolanović smatra da proučavanje popularne književnosti može biti jednako kompleksno i značajno kao i analiza visoke književnosti (isto: 331) od koje se dugi niz godina odvajala kao manje vrijedna, a zapravo bi, promatrajući je primjerice iz prizme ugode, možda mogla biti i vrijednija (isto: 355).

2. 2. Povezanost popularne i pučke književnosti

Mnogi autori poput Divne Zečević, Maje Bošković-Stulli, Pavla Pavličića i Milovana Tatarina uočavaju postojanje terminološke nejasnoće tj. problem razdvajanja popularne i pučke književnosti zasebnim i jedinstvenim definicijama. Primjerice, Pavličić je upozoravao da nazivi pučko, popularno, trivijalno, zabavno i dr. često ljude, koji nisu s njima previše upoznati, navode na pogrešne teme (1987: 74), pritom misleći na nerazlikovanje tih pojmova, odnosno njihovo svrstavanje pod isti nazivnik. Pučka književnost, prema njemu, ima za cilj prenijeti određenu pouku svojim recipijentima (isto: 75), uvjetovana je onime što publika voli, tj. očekuje, autori su anonimni i nerijetko neobrazovani ljudi koji stvaraju za jednako tako slabo obrazovnu čitateljsku publiku (Budišćak 2015: 156), tekstovi su grafički fiksirani, ali ih je moguće dorađivati u svakom novom izdanju, a ta ju obilježja čine bliskom usmenoj književnosti. Pavličić u taj fenomen svrstava: pričice, anegdote i pjesme u pučkim kalendarima, stvaralaštvo pučkih pjesnika koji opjevavaju neke važne događaje i sl. (1987: 82). Divna Zečević pučkoj književnosti dodaje još slabo izraženu komponentu fantazije, te, za razliku od Pavličića, ističe da autorstvo nije namjerno zatajeno i da se oni javljaju kao zastupnici kolektivnih, a ne individualnih, vrijednosti. To znači da autor pučke književnosti ne piše o jednom, individualnom liku nego o određenoj pojavi, a likovi koji se u tom djelu pojavljuju, služe kao njeni predstavnici, bilo da je riječ o nekoj vrlini, stavu, mišljenju i sl. (Zečević 1978: 378).

Među proučavateljima pučke i popularne književnosti javljaju se neslaganja i u smještaju tih fenomena u određeno povijesno razdoblje. Neki od njih smatraju da se elementi pučke i popularne književnosti mogu pronaći unutar istoga razdoblja, dok, primjerice, Pavličić gleda na to iz jedne druge perspektive pa kaže da pučka književnost nestaje razvojem popularne književnosti. No, ono što je nekada bila svrha pučkih kalendara, danas je to zadatak internetskih tražilica – kada je recipijent htio saznati neku informaciju ili rješenje nekog problema, u ono ju je vrijeme potražio u kalendaru, a danas taj pojam ili problem upisuje u internetsku tražilicu. Dakle, pučka i popularna književnost supostoje i danas, naravno, uz dominaciju popularne

književnosti. Upravo je to primijetila Divna Zečević koja pučki književni fenomen karakterizira kao imun u odnosu na povijest, „to je onaj vid [...] takozvanog ‘vječnog’ postojanja pučkog književnog fenomena” (Zečević 1978: 374).

Suvremeniji književni pristupi ne idu više za tim da termine pučkog i popularnog odnosno trivijalnog čvrsto definiraju, odrede i postave u strogo fiksirane okvire nego proučavatelji tih fenomena više teže tome da te termine dobro opišu, da ih postave u odnos prema drugim terminima i književnim fenomenima jer su došli do zaključka da apsolutno terminološko određenje tih pojmova nije moguće, ali ni potrebno.

Iako je ovaj rad usredotočen na popularnu književnost i detaljna analiza pučke književnosti prelazi njegove granice, razumijevanje pučke književnosti i njegove povezanosti s popularnom omogućava nam dublju analizu opusa pionirke popularne književnosti, a sve do danas i najčitanije autorice hrvatske književnosti uopće – Marije Jurić Zagorke.¹ Pri analizi njezina opusa u kontekstu popularne književnosti te njegove recepcije među književnom kritikom i čitateljima, poseban će se osvrt staviti na njezin roman *Mala revolucionarka*. Osim toga, nastojat će se objasniti i njezin utjecaj ne samo na razvoj hrvatske književnosti nego i na njezin doprinos osnaživanju nacionalne i feminističke misli u Hrvata.

¹ Detaljnije o tome vidi: <https://www.enciklopedija.hr/natuknica.aspx?id=29566>

3. Život Marije Jurić Zagorka

3.1. Odrastanje

Marija Jurić Zagorka, krštenog imena Marianna, rođena je 2. ožujka 1873. godine na plemićkom imanju Negovec, nedaleko Vrbovca.² Njezin je otac tada bio upravitelj imanja grofa Erdödyja, koji je Mariji bio i krsni kum. Nedugo nakon njezina krštenja, obitelj se preselila u blizinu Krapine, gdje je Zagorkin otac postao upraviteljem imanja Golubovec, baruna Geze Raucha, kuma bana Khuena Héderváryja. Djetinjstvo provedeno na tom imanju Zagorki nije ostalo u lijepom sjećanju zbog čestih svađa roditelja i smrti sestre. Međutim, zahvaljujući životu na imanju, Zagorka je dobivala privatne poduke tijekom kojih se istaknula svojom darovitošću i inteligencijom. Nekoliko godina kasnije, odlazi na školovanje u Varaždin te u Višu djevojačku školu u samostan Sestara milosrdnica u Zagrebu. Već je tamo pokazala ozbiljno zanimanje za pisanjem, osnivajući svoje prve novine pod nazivom *Samostanske novine* u kojima je pisala priče i dijelila ih ostalim učenicama, zbog čega je na kraju bila kažnjena. Iste se godine na svečanom prijemu u čast bana Héderváryja obratila samom banu Héderváryju moleći ga da zaštiti Hrvate od mađarskog ugnjetavanja, izazvavši time politički incident.³ Imala je mogućnost nastaviti svoje obrazovanje (i sam barun Rauch predložio je financiranje njezina školovanja u Švicarskoj), no slijedom navedenih događaja, njezini su se roditelji tomu usprotivili te je prisilno udali za 14 godina starijeg Mađara, Andriju Matraya. Iako je život s njim za Zagorku bio pravo mučenje, ona sreću uspijeva pronaći u učenju mađarskog i njemačkog jezika te na telegrafskom tečaju. Nekoliko godina kasnije bježi iz Mađarske natrag u Hrvatsku, traži razvod braka te zahvaljujući znanju mađarskoj jezika, započinje svoj ozbiljan spisateljski put, isprva novinarski, a zatim i književni.

3.2. Novinarski rad

Zagorka novinarsku karijeru započinje anonimno (Dremel 2009: 637), te kroz dugogodišnji rad koristi razne pseudonime poput: M. Jurica Zagorski, Iglica (Benyvovsky 2011: 95), Neris i Jedna spisateljica⁴ te Petrica Kerempuh, Zagorska ružica, Z. i dr. (Detoni

² Marija Jurić Zagorka nikada javno nije iznosila točan datum svoga rođenja pa je dugi niz godina postojalo više verzija, spominjao se datum 1. siječnja te godine od 1873. do 1879. Kasnije je to pitanje riješeno zahvaljujući istraživanju Slavice Jakobović Fribec. Više o tome vidi na: <https://ravnopravnost.gov.hr/arhiva/marija-juric-zagorka/biografija-marija-juric-zagorka/1539>

³ Više o tome vidi na: <https://zagorka.net/biografija/>

⁴ Više o tome vidi na: <https://zagorka.net/biografija/>

Dujmić 1998: 154). Devedesetih godina, njezine je radove moguće pronaći u *Bršljanu*, *Viencu* i *Nadi* (isto: 22). Nakon toga, svoje novinske tekstove, najviše usredotočene na pitanja kulture, nacionalne politike i svakodnevice (Kolanović 2008: 205), izdaje, također anonimno, u *Obzoru*, hrvatskom vodećem listu. Godine 1896. izlazi njezin prvi članak potpisan pseudonimom Zagorka, nazvan *Egy percz* ili *Jedan časak*, u kojemu iznosi probleme upotrebe mađarskog jezika, a nakon kojega su je mnogi počeli optuživati za socijalističke ideje (Badurina 2011: 68). Međutim, zahvaljujući tom članku, hrvatski biskup Josip Juraj Strossmayer pomaže joj pri zaposlenju u redakciji *Obzora*, protivno mišljenju urednika Šime Mazzure koji ju je prezirao (Dremel 2009: 638), i to na mjestu referenta za mađarsko-hrvatsku politiku. U mađarskom parlamentu, to *malo novinarsko čudovište*, kako su je tamo nazivali, pratila je zasjedanja i prenosila ih u *Obzoru*, kao prvi hrvatski politički izvjestitelj (Detoni Dujmić 1998: 34). Zastupajući glavnog urednika *Obzora* (isto: 155) tijekom 1903. godine, iznosi svoje protugermanske i protumađarske, a najviše protukhuenovske stavove (isto), zbog čega nakratko završava i u zatvoru. Godine 1910. postaje članicom prvog odbora *Hrvatskog novinarskog društva* (isto: 36). Bila je prva novinarka koja je svojim člancima širila liberalne ideje (Tvorčić 2009: 97). U uredništvu *Obzora* provela je više od dva desetljeća (Mann 2008: 62) tijekom kojih je podnosila razne uvrede, ponajviše usmjerene na činjenicu da je žena novinar. Godine 1918. osniva časopis *Zabavnik*, a 1925. godine odlazi korak dalje te osniva časopis *Ženski list* (kojega je bila urednicom sve do 1938. godine). U njima je nastojala prenijeti feminističke ideje 19. stoljeća o društvu bez spolne diskriminacije (isto: 98) te razne ženske, društvene i nacionalne teme. Bila je članica *Društva hrvatskih književnica*, osnovanog 1936. godine (Benyovsky 2011: 93). No, Zagorka, čak i nakon 30 godina novinarskog iskustva i dalje smatra da nije dovoljno angažirana u borbi za ostvarivanje nacionalnih ciljeva pa 1939. godine pokreće još jedan ženski list i naziva ga *Hrvatica* (isto: 102) u kojemu nastavlja promicati svoje nacionalne i feminističke ideje. Kolanović, parafrazirajući Williamsa, ističe da njezinu „golemu novinarsku produkciju možemo promatrati i kao pisani dio dokumentarne kulture specifične strukture osjećaja (...) vremena u kojem je stvarala.” (2008: 204). Svojim je nefikcionalnim tekstovima objavljenim u raznim novinama i časopisima (Oklopčić i Posavec, 2013: 21) obuhvatila široku lepezu žanrova – političke reportaže, kolumne o popularnoj kulturi i svakodnevici (isto), a kasnije i feljtone, skice, humoreske, satire (Detoni Dujmić 1998: 155).

3.3. Književni rad

Marija Jurić Zagorka odmalena je pokazivala revolucionarni karakter i ljubav prema pisanju. Kroz njezin dugogodišnji rad nastalo je više od 30 romana, no pisala je ona i komedije, satire i jednočinke. U ovome dijelu rada istražiti će se poticaji Zagorkina blagog odmaka s uobičajenih novinskih, nefikcionalnih tekstova i ulaska u sferu književnosti te izvorima iz kojih je crpila informacije za svoje romane. Zagorka je pisala po uzoru na Šenou, ali paralelno u svoja djela uvodila i elemente modernizma, gradila svoje romane u formi, tada popularnog, romana u nastavcima te balansirala s više žanrova, pa će se sukladno tomu njezin književni opus, točnije elementi poput stila, forme, ali i ideja koje je u njemu promicala, spomenuti unutar tog konteksta.

3.3.1. Poticaj za stvaranje književnih djela

Prvi koji je uočio njezinu vrijednost bio je, ranije spomenuti, biskup Josip Juraj Strossmayer. Kao veliki pobornik južnoslavenske tradicije i hrvatskih vrijednosti,⁵ osim što joj je pomogao pri zapošljavanju u *Obzoru*, predložio je Zagorki pisanje romana temeljenih na hrvatskoj povijesti, pisanih na hrvatskom jeziku, u nadi da će čitatelje odvratiti od čitanja, tada vrlo popularnih, njemačkih romana (Galić Kakkonen 2011: 78) koje su oboje smatrali pogubnim štivom (Dremel 2009a: 162) jer *truje* hrvatske čitatelje (Tvorić 2009: 99). Smatrao je da bi svojim romanima istovremeno mogla širiti ideje o nacionalnoj neovisnosti i socijalnoj jednakosti, a posebice probuditi opisanim događajima borbenost među Hrvatima (Grdešić 2016: 121), dakle nastaviti sa širenjem onih ideja koje je ranijih godina promicala svojim novinarskim tekstovima. Zagorka u svom spisu *Kako je bilo* (1953) iznosi neke od njegovih riječi:

[...] Vidjeli ste oko sebe okom u oko tragediju hrvatskog naroda. Htjeli su i vas odnaroditi svojoj domovini, ne treba ništa drugo nego da u romansijerskoj formi opišete ove događaje. Oslonite se na svoj osjećaj. (Jurić Zagorka 1953: 61, prema Tvorić 2009: 98–99).

⁵ Strossmayer i Franjo Rački htjeli su osnovati saveznu državu Južnih Slavena „uz potporu ostalih slavenskih naroda, kao protuteže Nijemcima, Mađarima i Talijanima.” Detaljnije o tome vidi: <https://www.enciklopedija.hr/natuknica.aspx?ID=58459>

Tako je, pod Strossmayerovim protektoratom započela svoj rad i kao književnica. Iako se svoje književne produkcije sramila i često isticala da je njezina profesija novinarstvo (Zagorka 1997: 487), ona joj je omogućila ono za čime je cijeli život žudila – slobodu (Dremel 2011a: 24). Kao prava novinarka i istraživačica, svojim je romanima nastojala dati vjerodostojnost (Dremel 2009: 626) pa je izvore za njihovo pisanje pronalazila u raznim spisima iz povijesnih arhiva, historiografskim knjigama, enciklopedijama, te rijetkim knjigama za koje je plaćala visoke iznose (Detoni Dujmić 1998: 161; Dremel 2009: 626; Grdešić 2016: 120). Uz Strossmayerovu novčanu pomoć Zagorka je tiskala svoje prve romane: *Roblje* i *Vladko Šaretić* (Nemec 2006: 149). Nedugo nakon toga on joj izlaže svoju novu ideju. Spominje joj inkvizitorski spis *Malleus maleficarum* i predlaže joj pisanje romana na temu progona vještica. Po njegovu mišljenju, roman takve tematike mogao je „probuditi ponos uvrijeđene žene, utjecati na njezino osviještenje i pobuditi borbenost u njenoj duši”, a s obzirom na to da je Zagorka bila velika borkinja za prava žena, odmah je prihvatila njegov prijedlog (isto: 150). Tako je nastao njezin najpoznatiji serijal romana pod nazivom *Grička vještica* koji je uključivao naslove: *Tajna Krvavog mosta*, *Kontesa Nera*, *Malleus maleficarum*, *Suparnica Marije Terezije*, *Dvorska kamarila* i *Buntovnik na prijestolju* (isto: 151). Osim njih, napisala je još minimalno 20 romana, a najpoznatiji od njih svakako su *Republikanci*, *Kći Lotrščaka*, *Plameni inkvizitori*, *Gordana*, *Vitez slavonske ravni*, *Jadranka* te *Kneginja iz Petrinjske ulice*. Iako relativno kratak, roman pod nazivom *Mala revolucionarka* imao je veliku važnost za hrvatsku književnost i jačanje svijesti hrvatskoga naroda, o čemu će više riječi biti kasnije.

3.3.2. Na granici tradicionalnog i popularnog

Zagorka je pisala o temama koje su uvijek u sebi sadržavale kakvu povijesnu problematiku, a za podlogu su imale stvarne događaje (Mann i Tvorčić 2011: 39). No njezin pristup povijesti nije bio usmjeren na rekonstrukciju tih povijesnih događaja, po uzoru na šenoinski pripovjedački diskurs (Donat 2012: 614) koji je slijedio tradiciju velikog Sir Waltera Scotta, već na stvaranje pustolovnih priča smještenih u povijesni kontekst, onakvih kakve je pisao Alexandre Dumas stariji (Dremel 2009: 641) te prema tradiciji romanse uvodeći u svoje romane i izmišljene priče u kojima su naglašeni fantastični motivi. Činjenica da ne postoji nijedno djelo koje bi bilo primjer samo jednoga žanra, jer svako od njih u sebi sadrži neke varijacije, Zagorki je bila poticaj da se svjesno poigra elementima različitih žanrova – povijesnog, ljubavnog, kriminalističkog, avanturističkog pa čak i fantastičnog (isto). Drugim

riječima, u njezinim su romanima „dokumenti, mit, zbilja i fikcija nerazdvojivi” (isto: 642). Dakle, spajajući povijest i fikciju i gradeći mimetičku uzročno-posljedičnu naraciju, paralelno je rabila i inovativne pristupe karakteristične za razdoblje modernizma poput: hipertrofije narativnih postupaka, pojednostavljenih tema, ponavljanja motiva, shematizacije uloga likova u priči do ekstrema i sl. (Detoni Dujmić 1998: 167). Ovo zadnje odnosi se na načelo kontrasta kojim je stvarala polarizirane likove – s jedne strane moralne, hrabre i domovini odane protagoniste, a s druge strane protivnike upravo suprotnih karakteristika. Na jednak je način osmišljena i radnja. Ona se, po uzoru na romansu, svodila na putanju dobra i zla, sukobe junaka i neprijatelja, tih crnih i bijelih figura, baš kao u šahu (Frye 2000: 222). Svaki njezin roman započinje prikazom neke složene situacije na različitim razinama, bilo da je riječ o emotivnoj, političkoj, društvenoj ili kakvoj drugoj; ta situacija zatim pokreće radnju romana, čime se ona ubrzava i razvija u više složenih smjerova, stvarajući pritom kompleksnu mrežu događaja (Detoni Dujmić 1998: 158). U tom dijelu veliku ulogu imaju još neki elementi koje je preuzela iz popularne književnosti: kriminalistički zapleti i tajne kojima je odgađala razrješenje, zapleti s fantastičnim elementima poput pojave vještica, duhova, čarobnjaka, ljubavni zapleti i sl. (Grdešić 2016: 122). Na kraju se svi ti događaji usklađuju i dolazi do određenog reda, koji se slaže s očekivanjima čitatelja (Detoni Dujmić 1998: 158–159). Drugim riječima, dolazi do sretnog završetka koji se manifestira kroz zaruke ili brak glavnih protagonista romana (Kujundžić 2011: 57). Osim toga, u njezinim se književnim djelima mogu pronaći i mnogi elementi postmoderne poetike poput intertekstualnosti, autoreferencijalnosti, hiperfabulacije i karnevalizacije (Detoni Dujmić 1998: 167, prema Grgić 2009: 31), no s obzirom na to da oni nisu dominantni u njenu radu i djelovanju, ona postmodernoj struji ne pripada (Dremel 2009: 632).

Jedan od elemenata koji Zagorka preuzima iz žanra romanse, a značajan je i za cijelu popularnu kulturu, takozvani je *proleterski* element (Frye 2000: 21). Naime, u romansama se taj *proletelski* element javlja kao reakcija na dotadašnju tematiku koja je bila odraz vladajuće ideologije i on teži realističnom i pravednijem prikazu stvarnosti, odnosno nudi svojevrsan „oblik otpora protiv vladajućega poretka i dominantnih društvenih grupa” (Nemec 2006: 155). Tako je i svaki Zagorkin roman imao izražen subverzivni podtekst. Prošlost koju spominje zapravo je „prozirna krinka iza koje se skriva simplificirana sadašnjost” (Donat 2012: 613). Subverzivni potencijal njezinih romana bio je vidljiv u kontekstu „nacionalne, socijalne i rodne (samo)svijesti” (Nemec 2006: 155). Ona se poput Eugena Kumičića bavila rješavanjem pitanja narodnog osvješćivanja i podizanja političke svijesti (Donat 2012: 616) i svojim je romanima

nastojala ukazati na problematiku klasne raslojenosti hrvatskog društva (Galić Kakkonen 2011: 78). Krivce za komunikaciju na stranom jeziku Zagorka je vidjela u majkama koje su djecu učile njemačkom jeziku, a kćeri poticale na čitanje njemačkih romana, zbog čega su i mladići morali učiti njemački kako bi mogli razgovarati s djevojkama i udvarati im se. Ona je zato smatrala da bi se nacionalni identitet mogao steći preodgojem hrvatske žene, a to je odlučila učiniti sama – pisanjem romana na hrvatskom jeziku za pretežito žensko čitateljstvo (Coha 2011: 161). Time je spojila svoj politički impuls i feminističke ideje koji će se detaljnije analizirati kroz njezin roman *Mala revolucionarka* na posljednjim stranicama ovoga rada.

3.3.3. Povijesni roman u nastavcima

U hrvatskom je društvu razvojem pismenosti građanstva, a posebice žena, rasla i potražnja za čitanjem, i to čitanjem estetski manje zahtjevnih, jednostavnih djela prepunih klišeja, prožetih povijesnom i ljubavnom tematikom. Tako je popularna književnost preuzela prevlast nad čitateljskom publikom. Kako bi zadržali zainteresiranost građana za takva djela, pisci su preuzeli narativni model koji je osmislila Šeherezada u priči *Tisuću i jedna noć*. Riječ je, naime, o pripovjedačkoj logici prekidanja radnje, zapleta određene avanture, u najnapetijem trenutku kako bi se održala napetost i pozornost čitatelja. U tomu je piscima pomogao i uspon novinstva jer je zbog malog prostora u novinama bilo nemoguće objaviti cijeli roman, već se on objavljivao u nekoliko (desetaka) brojeva (Nemec 2006: 144). Tako se razdoblje između dvaju svjetskih ratova može nazvati zlatnim dobom *sveščića* i feljtonskih romana (isto: 153). Takvi su se romani najviše doticali života svakodnevnih ljudi, raznih intriga, pustolovina i prepreka s kojima su se oni susretali, a nerijetko su služili i kao „oblik otpora protiv vladajućega poretka i dominantnih društvenih grupa” (isto: 155). Najviše su čitale žene koje, u ono vrijeme, nisu imale mogućnost zaposlenja u politici, administraciji i na ostalim „važnim” društvenim i kulturnim pozicijama. Zato je zanimljivo što je prvi hrvatski roman u nastavcima napisala upravo žena, Dragojla Jarnević.⁶ Njenim su stopama išli i Ferdo Becić, Higin Dragošić, pa i sama Marija Jurić Zagorka, koja je zbog svojih mnogobrojnih romana u nastavcima, objavljivanih na tjednoj, pa čak i dnevnoj, razini, često bila uspoređivana upravo sa Šeherezadom (Dremel 2009: 641).

⁶ Riječ je o romanu *Dva pira* koji je izlazio u zagrebačkim novinama „*Domobran*” 1864. godine (br. 1–109) (vidi Nemec 2006: 146).

3.3.3.1. Pregled Zagorkinih romana u nastavcima

Prvi romani u nastavcima Marije Jurić Zagorke bili su roman *Roblje*, objavljuvan u listu *Obzor* tijekom 1899. godine (Badurina 2011: 61; Dremel 2023: 7) i *Vladko Šaretić* objavljuvan 1903. godine u istom listu (Grdešić 2005: 216). Nekoliko godina kasnije, ona piše prvi hrvatski kriminalistički roman *Kneginja iz Petrinjske ulice*, čiji su ulomci izdavani tijekom 1910. godine u *Hrvatskim novostima* (Ćaćić i Hebrang Grgić 2024: 23), a nedugo nakon toga, 1912. godine u *Malim novinama* izlazi *Tajna Krvavog mosta*, prvi od šest naslova ciklusa *Grička vještica* kroz koji se provlači tema progona vještica u Zagrebu. Uslijedili su i naslovi *Kontesa Nera* i *Malleus maleficarum*. Od 1914. do 1916. godine u *Ilustrovanom listu* izlazi njezina politička romansa *Republikanci* (Kolanović 2008: 212). Nakon završetka Prvog svjetskog rata 1918. godine u *Novostima* i *Večeri* čitatelje su dočekala dva nova nastavka *Grička vještice*: *Suparnica Marije Terezije* i *Dvorska kamarila*. Iste godine, pa sve do iduće, izlazi u *Jutarnjem listu* roman *Crveni ocean* koji (rubno) pripada znanstvenofantastičnoj i utopističkoj književnosti (Šakić 2008: 182; Adžija 2016: 11). Odmah iste godine, u istom listu, Zagorka izdaje, danas jedan od najpopularnijih romana, povijesnu romansu *Kći Lotrščaka*, čiju je radnju također *razvukla* kroz dvije godine izdavanja (Kragić 2005: 611, prema Kujundžić 2017: 68). Pet godina kasnije ona u *Hrvatskoj metropoli* čitatelje iznenađuje novim romanom naziva *Kaptolski antikrst* 1925. godine (Kolanović 2006: 453). Godinu kasnije u istom listu tiska roman *Modri đavo* (Nemec 2006: 150), a onda se ponovno vraća *Gričkoj vještici* pa u *Jutarnjem listu* 1927. godine izdaje posljednju knjigu tog ciklusa pod nazivom *Buntovnik na prijestolju* (Ćaćić i Hebrang Grgić 2024: 23). Od 1928. do 1929. godine također u *Jutarnjem listu* izlaze njezini *Plameni križari*, kasnije preimenovani u *Plameni inkvizitori* (Nemec 2006: 144). Zagorka u svom *Ženskom listu* 1929. godine izdaje roman *Krijeposni griješnici* (Ćaćić i Hebrang Grgić 2024: 31), a u *Hrvatskom listu*, sedam godina kasnije, roman *Vitez slavonske ravni* (isto: 23). Četiri godine kasnije izlazi Zagorkina *Gordana*, „roman-rijeka” (Mann 2009: 76). Roman *Kraljica Hrvata*, kao nastavak *Gordane*, objavljuvan je u *Jutarnjem listu* od 1937. do 1939. godine (Bogdanić i dr. 2012: 113). Te 1939. godine u podlistku *Hrvatice*, koju je također pokrenula sama Zagorka, objavljuvan je političko-ljubavni roman vodviljskog tipa *Mala revolucionarka* (Dremel 2009: 626; Detoni Dujmić 1998: 165). Također u časopisu *Hrvatica*, od 1939. do 1941. godine, izlazi i roman *Pustolovine novorođenog Petrice Kerempuha* (Vitković 2023: 96). Posljednji je Zagorkin roman, točnije povijesna romansa, *Jadranka*, koja pod nazivom *Neznano čudo*

Zagreba izlazi u sveščićima u listu *Nova Hrvatska* od 1943. do 1945. godine (Dremel 2011: 16).

3.3.3.2. Karakteristike Zagorkinih romana u nastavcima

Duljina epizoda i struktura Zagorkinih romana u nastavcima bili su određeni količinom prostora dostupnog u novinama i tempom kojim su te novine izlazile (dnevno, tjedno i dr.) (Nemec 2006: 150).

Detoni Dujmić njezine romane dijeli na tri faze: doba tajne, doba obračuna i doba nagrađivanja, a najveći dio romana, nastavlja ona, Zagorka posvećuje drugoj fazi, odnosno dobu obračuna (1998: 158–159). Ovdje je koristila mnoštvo klišeja i naznaka prema kojima se lako dalo razaznati što se događa, tko je krivac, gdje se određena osoba ili stvar skriva i sl., ali je raznim analepsama, prolepsama i isprepletenim epizodama ishod tih situacija odgađala „gotovo u nedogled” (isto: 161).

Napetost je stvarala, ali i zadržavala klasičnim rekvizitima kao što su: urote, dvoboji, prerušavanja, pokušaji trovanja, spas u zadnji čas, kobne slutnje koje se ostvaruju, zagonetna ubojstva, ljubav na prvi pogled, nagli i neočekivani obrati, neobične koincidencije, stalna iskušenja glavnih junaka i dr. (Nemec 2006: 152). Dakle, fabula njezinih feljtonskih romana vrlo je razgranata, ali ispunjena energijom (Donat 2012: 614) koja privlači čitateljsku publiku.

Čitatelje je odlično uspijevala *zarobiti* i svojim bombastičnim naslovima (Nemec 2006: 150). Tako se npr. u romanu *Gordana* oni susreću sa sljedećim naslovima poglavlja: *Sablasni ponori*, *Smrtonosni glasnik*, *Tajanstvena ploča*, *U pandžama jezovite smrti*, *Sudbonosno podne*, *U mraku guštare*, *Teška zagonetka*, *Izdaja* i mnogi drugi (Jurić Zagorka 2013: 85, 155, 470; Jurić Zagorka 2013a: 361, 486, Jurić Zagorka 2013b: 53, 173, 472).

Svoje je epizode najčešće i završavala napetim trenutkom, no često se događalo da se taj trenutak u nastavku ispostavlja kao lažan (Šakić 2008: 190). Bez obzira na to trenutno *mini-razočarenje* koje su čitatelji doživljavali u tim trenucima, uspijevala je Zagorka vrlo brzo kakvim novim zapletom zadržati njihov fokus i znatiželju.

4. Status Marije Jurić Zagorka u povijesti književnosti od početaka njezina djelovanja do danas

U ovome će se poglavlju razmotriti status koji je Marija Jurić Zagorka zauzela u povijesti književnosti od početaka njezina djelovanja pa sve do danas, skoro 70 godina nakon njezine smrti. Poglavlje započinje kratkim uvodom o pojavi *ženskog pitanja* i reakciji javnosti na njega, s naglaskom na žene u književnosti. Nakon toga, objasnit će se mišljenje književne kritike prema njezinu literarnom radu. Zatim će se, u kontekstu razvoja povijesnog romana u nastavcima, u kojemu je Zagorka bila vrsna majstorica, prikazati kako su njezini romani bili prihvaćeni među čitateljima. Na kraju poglavlja, obrazložit će se način na koji su promjena paradigme u književnosti, ali i društvu, te feministički pokreti utjecali na promjene u pristupu Zagorkinu radu, točnije na njegovu afirmaciju.

4.1. Odnos prema ženama u javnom djelovanju s naglaskom na njihov književni rad krajem 19. i početkom 20. stoljeća

Sredinom 19. stoljeća u Europi, a krajem 19. stoljeća u Hrvatskoj, javlja se tzv. *žensko pitanje* koje za cilj ima ravnopravnost spolova u svim aspektima života. Njegovu pojavu adresira i Premužić 1911. godine kada piše članak *Nešto o ženskom pitanju* (Benyovsky 2011: 124-125). U njemu, između ostalog, naglašava činjenicu da je posljednjih godina *žensko pitanje* postalo jednim od onih gospodarskih i socijalnih pitanja na koja se mora naći odgovor i ističe promjenu koja se tih godina događa među ženama misleći pritom na njihovu težnju ka neovisnosti (isto). S obzirom na to da je društvo u to vrijeme i dalje bilo pretežito patrijarhalno, *žensko pitanje* naišlo je na podijeljene reakcije.

S jedne strane, neki su hrvatski književnici i profesori u Zagrebu odlučili prirediti predavanja kojima su nastojali promijeniti ustaljeni status žene kao kakve „modne lutke” bez ikakve uloge u društvu i omogućiti joj položaj čovjeka kakav su imali i muškarci (Jurić Zagorka 1940: 3, prema Benyovsky 2011: 124).

S druge strane, neke su poznate ličnosti i dalje smatrale da ženama nije mjesto u javnom djelovanju, a posebice u književnosti. Tako Antun Gustav Matoš javno kritizira žene u književnosti, kao i samu ideju te *nove* žene, misleći pri tome na feminizam i ideje koje je promovirao (Janjić 2011: 121). S njime se slažu i autori anonimnih novinskih članaka objavljivanih u *Obzoru*. Ti su tekstovi sugerirali da ženska uloga treba biti uzvišena, međutim,

u isto vrijeme implicirali da žene nisu vješte u poznavanju jezika, a posebice nekih viših znanosti, da su nelogične, bez talenata i, stoga, nesposobne za ikakve ozbiljne poslove (isto: 122). Sličnog je mišljenja bio i Antun Branko Šimić koji je izjavio da „žene kod nas nijesu nikada dobro pisale” te da, ako i pišu, „pišu novinarski, rijetko kada književnički” (Šimić 1917, prema Dujčić 2011: 95). No, žene su upornošću, a neke i književnim darom, „tiho pripravlale prostor za pojavu modernog ženskog pisma” koje je nakraju obilježilo i smjenu književnoga kanona (Detoni Dujmić 1998: 17). U počecima one su pisale najviše na njemačkom, no pojavom književnica kao što su Ivana Brlić-Mažuranić, Jagoda Truhelka, Adela Milčinović i Marija Jurić Zagorka stanje se počinje mijenjati. Od spomenutih četiriju najvažnijih književnica tog razdoblja, Zagorka je bila najmanje cijenjena u književnom krugu (Grgić 2009: 23–24).

4.2. Odnos književne kritike prema Zagorki

Kako je u posljednjem poglavlju objašnjeno, u to se vrijeme smatralo da ženi nije mjesto ni u kakvoj vrsti javnog djelovanja, a posebice u onoj koja ima veze s politikom i širenjem nacionalnih stavova, stoga ne čudi da su Zagorku u *Obzoru* godinama tjeroali da piše anonimno (Janjić 2011: 114). Mnogi Zagorkini suvremenici nazivali su njezine tekstove „šundom” usmjerenim najnižim slojevima čitatelja (Nemec 2004: 651). Antun Gustav Matoš smatrao je Zagorku „neznatnom pojavom s malim talentom” (Jurić Zagorka 1997: 474), običnom „tipkačicom” čiji su tekstovi „poknjiževni trač” (Detoni Dujmić 1998: 36, prema Dujčić 2011: 95). Jedno od najvećih imena hrvatskog realizma Ksaver Šandor Gjalski nerijetko je kritizirao Zagorku i protivio se njezinu pisanju romana (Jurić Zagorka 1997: 456). U *Danici* se 1932. godine pojavljuje članak hrvatskog pisca i književnog kritičara Mate Hanžekovića, potpisanog pseudonimom M. Gabrijel, koji Zagorkinu književnu produkciju obasipa nazivima poput *literarni korov*; *literarno smeće*; *Zagorkina duševna isparavanja*; *Zagorkine književne zafrige* i dr.⁷ Zbog patrijarhalne prizme, kao i činjenice da je djelovala u razdoblju modernizma, koje su obilježavale kompleksne teme i inovativnost, imala je položaj suprotan, primjerice, Miroslavu Krleži. Za razliku od njega, koji je bio cijenjen i čija su djela pripadala kanonu hrvatske književnosti, Zagorka je dugi niz godina pripadala onom krugu autora čiji su tekstovi zbog svojih popularnih elemenata (povijesno-ljubavna tematika, mnoštvo klišeja, jednostavan stil i

⁷ Detaljnije o tome vidi u tekstu Maše Kolanović *Od pripovjedne imaginacije do roda i nacije: Marija Jurić Zagorka u kontekstu žanra romanse* na: <https://www.hrvatskiplus.org/article.php?id=1769&naslov=od-pripovjedne-imaginacije-do-roda-i-nacije>

dr.) u očima kritike imali veliku komercijalnu, ali nisku umjetničku vrijednost (Grgić 2009: 22). Drugim riječima, njezini su romani bili podcijenjeni te je u povijestima književnosti dugi niz godina bila u potpunosti zanemarenom. Prvi je spominje Dragutin Prohaska 1921. godine u svom *Pregledu savremene hrvatsko-srpske književnosti* pa, iako je ne navodi među ostalim pripovjedačicama, on nabraja njezin romaneskni opus i naglašava njegovu literarnu kvalitetu (Grgić 2009: 26). Godinama nakon toga, ona je i dalje držana na marginama hrvatske književnosti i osporavana kao autorica.

4.3. Zagorkin status među čitateljima

U prethodnom je poglavlju iznesen način na koji je književna kritika percipirala rad Marije Jurić Zagorka, uzevši u obzir različite aspekte njezina književnog stvaralaštva. Kako bismo dobili potpunu sliku o značaju njezinih romana, važno je istražiti i kako su oni bili doživljeni među čitateljima. No, prije te analize, potrebno je razumjeti vezu između romana popularne književnosti i njihova čitatelja.

Popularna se književnost, kao što to ističe Kristina Peternai Andrić (2018) u svojem preglednom radu, citirajući Zdenka Škreba, određuje prema recipijentu.⁸ Pavličić (1987) je nerijetko isticao da je popularna književnost dostupna svima, ne samo neobrazovanoj publici već i višim društvenim slojevima. Vanja Budišćak (2015), nadovezujući se na Pavličića, navodi da je popularna književnost usmjerena na pojedince koji čitaju upravo iz zabave, pa čak i dosade, stoga će autori svoja djela temeljiti na raznim intrigama i pustolovinama nekog zanimljivog pojedinca. Najvažniji zadatak autora popularne književnosti leži upravo u prepoznavanju očekivanja i zahtjeva recipijenata (Tomašić 2015: 184), nakon čega slijedi njegova prilagodba djela istim tim očekivanjima (Budišćak 2015: 159). Dakle, riječ je o kružnom procesu – publika oblikuje djelo svojim zahtjevima, a pisac svojim djelom publiku (poglavito kad je riječ o djelima koja imaju određenu pouku) (Tomašić 2015: 191).

Marija Jurić Zagorka u svojim je djelima uvijek uzimala u obzir očekivanja i zahtjeve svojih recipijenata. Potvrdu o tome možemo pronaći u tekstu Branimira Donata *Zagorka na tragu Šenoa, Tomića i Gjalskog* koji kaže da je Zagorka „postojeće modele likova i karaktera” odlično prilagodila „mogućnostima percipiranja publike koja nije imala dovoljno razvijeni literarni ukus” (2012: 611). Drugim riječima, romane je pisala ne samo za aristokratske, već i

⁸ Više o tome vidi: Peternai Andrić 2018: 160–161.

za najšire pučke slojeve (Coha 2012: 162). Često je govorila da se smatra dijelom njih te da u njima pronalazi jedinu i glavnu utjehu u svojoj karijeri (Hergešić 1987: XXVI, prema Petrovska Kuzmanova 2008: 150).

Unatoč negativnom odnosu kritike i marginalizaciji njezinih romana (Slapšak 2011: 39), ona je postala simbolom književne subverzije (Grgić 2009: 31), spajajući povijest i dnevnu politiku, novinstvo i književnost, domoljublje i zabavu (Detoni Dujmić 1998: 156), što su čitatelji s nestrpljenjem iščekivali (Nemec 2006: 150). Njezina sposobnost da u svoje romane ugradi privatne težnje i maštarije čitatelja kao što su sreća te ekonomski i društveni uspon, bila je tajna njezine izuzetne popularnosti među širokom publikom (Kujundžić 2011: 58). Zagorka je pisala mnogo i bila je široko čitana (Dremel 2009: 638), a njezini su romani postali izvor identifikacije za mnoge čitatelje. Likovi poput Siniše, Nere, Manduše i Divljana, opisani pažljivim i promišljenim djelovanjem sveznajućeg pripovjedača, postali su privatni uzori čitatelja (Nemec 2006: 152).

Tako velik recepcijski uspjeh bio je motivacija Zagorki za golemu produkciju s više od 30 romana, od kojih neki broje i više tisuća stranica, kao što je roman *Gordana*, koji je do danas ostao najdužim romanom u hrvatskoj književnosti. I ne samo to, bila je toliko popularna da su čitatelji, koji su s nestrpljenjem iščekivali nove nastavke i kupovali novine nerijetko samo radi njezinih priča, često spašavali novine u kojima ih je objavljivala od bankrota: „Okupatorske novine padaju u tiraži, pa kao i uvijek, kad je trebalo da tiraž novina drži moje štivo, dolaze i traže da pišem novi roman.” (Jurić Zagorka 1953: 49, prema Kolanović 2006a: 577).

Uspjela je pothranjivati skromnu čitateljsku potrebu za književnim *slasticama* (Detoni Dujmić 1998: 167) stvarajući djela koja ne samo da su čitatelje zabavljala, nego su im prenosila i razne političke ideje o nacionalnoj neovisnosti te rodnoj i klasnoj jednakosti, što je zapravo i bio njezin glavni cilj (Grdešić 2016: 119).

Dakle, iako njezini romani nisu pratili žanrovske sustave (Detoni Dujmić 1998: 166) i za njih nije bilo mjesta u kanonu hrvatske književnosti (Mann 2008: 62; Dremel 2011: 30), Zagorkina popularnost među čitateljima bila je neupitna, kao i njezin utjecaj na hrvatsku književnost i kulturu.

4.4. Zagorkin feminizam i promjene u paradigmi kao uzrok njezine afirmacije među književnom kritikom

Zagorka je, kako je već navedeno, godinama bila aktivna u mijenjanju političke slike u državi. No, to nije jedino područje u kojemu je djelovala. Najveći joj se angažman može vidjeti u borbi „protiv postojećeg nepisanog zakona da ženi nema mjesta u javnom radu” (Nemec 2006: 150). Naime, Zagorka je u svom dugogodišnjem aktivizmu pisala u *Obzoru*, pokrenula *Ženski list* – prvi časopis u Hrvatskoj namijenjen isključivo ženskoj publici, pokrenula časopis *Hrvatica* u kojem je nastavila promicati feministička, socijalistička i domoljubna načela, objavila studiju o povijesti žena *Neznana junakinja hrvatskog naroda i sl.*⁹ Organizirala je *Kolo radnih žena* s kojima je radila na pravilima za socijalna i politička prava žena (Iveljić 2018: 33), a predvodila je i prve ženske demonstracije (Jakobović-Fribec 2006: 47, Grdešić 2009: 7). Suradivala je i s drugim ženskim organizacijama, borila se za žensko pravo glasa, te sindikalno organizirala radnice (Prlenda 2011: 7). Nastojala je pokazati da borba za ženska prava ne znači nužno i odricanje od ženskosti ili preuzimanje svih muških uloga (Iveljić 2018: 43). Tu je borbu pretočila i na papir pa je lako uočiti da feminizam prožima svako njezino književno i novinarsko ostvarenje – junaci i nosioci ideja u njezinim su romanima upravo žene, „a u ženama je vidjela i idealne recipijente svojih djela” (Nemec 2006: 151). I dok su joj drugi pridavali razne nadimke poput *luđakinje u potkrovlju*, Zagorka nije posustajala u svome naumu da kroz svoje pismo emancipira žene i uključi ih u javni, društveni i politički život.

U drugoj polovici 20. stoljeća javlja se postmodernizam koji donosi dekonstrukciju narativnih formi, dopušta miješanje žanrova, različitih stilova i sl. Zagorkini tekstovi, koji su bili mješavina navedenog, postaju jednim od uzroka preispitivanja sveopće primjenjivosti podjele na mušku i žensku, odnosno visoku i trivijalnu književnost (Grgić 2009: 33). Fokus je pomaknut s načina kako se oblikuje priča, dakle s trivijalnih elemenata, i stavljen na nešto što je izvanteksozna kategorija, a to doprinosi Zagorki, koja je kroz svoje tekstove provlačila borbu za nacionalnost, klasnu nejednakost, a posebice feminističke ideje, i daje joj prednost pred nekim drugim piscima. Slijedom tih promjena dolazi do brisanja granica između visoke i trivijalne književnosti (Nemec 2006: 158; Solar 2007: 243, prema Grgić 2009: 34). Književna ostvarenja autora potonje kategorije počinju se promatrati na drugačiji način. Zagorka je bila prvi autor koji je shvatio da originalnost više nije jedini način kojim je književnost moguće

⁹ Više o njezinim feminističkim doprinosima vidi: <http://zagorka.net/biografija/>

zadovoljiti, već se to može činiti i recikliranjem (Dujčić 2011: 94), a to je bio i jedan od ključnih aspekata postmodernizma.

Istovremeno, s promjenama u književnosti javljaju se i promjene u društvu. Dolazi do razvoja feminističkih teorija, pri čemu su njihove fundamentalne preokupacije bile usmjerene prema ukidanju rodne nejednakosti te angažiranoj političkoj borbi za prava žena, u čemu su se Zagorkina društvena zalaganja posebno počela isticati. Javila se i nova generacija kritičarki i kritičara koji u prvi plan stavljaju ženskost kao reakciju „na nesposobnost patrijarhalnog društva da zadovolji potrebe i želje svojih ženskih članova” (Oklopčić i Jakšić 2009: 122). Zagorkini su romani, pisani u doba oblikovanja tih novih društvenih i kulturnih paradigmi, ne samo odražavali te promjene nego im i znatno pridonosili. Sredinom prošlog stoljeća Zagorkin doprinos književnosti i feminizmu sve je više priznat, što je konačno omogućilo da se ta ogromna popularnost koju je uživala među čitateljima, unatoč dugotrajnoj marginalizaciji, prepozna i u književnim kanonima. Tako je Zagorka postala središnja figura književnoznanstvenih rasprava o ženskoj i popularnoj književnosti 20. stoljeća (Grgić 2009: 32), što je vidljivo u novom, afirmativnom pristupu njezinim djelima.

Tako 1963. godine Ivo Hergešić, novinar, cijenjeno ime hrvatske književne kritike, piše predgovor njezinu romanu *Tajna krvavog mosta*. Uspoređujući je sa slavnim piscima, predlažući pisanje bibliografije njezinih spisa te ističući njezin bogat književni, politički i feministički doprinos čini „prvi korak u rehabilitaciji njezina autorskog statusa” (Grgić 2009: 27). Potvrdu o njegovu afirmativnom pristupu Zagorki možemo pronaći i u knjizi Bore Đorđevića, koju 1965. godine prvi put izdaje pod nazivom *Zagorka. Kroničar starog Zagreba*. U njoj Đorđević iznosi Zagorkine memoare i razne priče o njezinu životu i radu, a osim Hergešića spominje i druge poznate ličnosti poput Eugena Kumičića, za kojega piše da je također imao pozitivan stav prema Zagorkinu stvaralaštvu te da ju je u tome podržavao i hrabrio (Đorđević 1965: 54). Osnovni cilj afirmativnog pristupa Zagorki bio je osporiti shvaćanje njezinih romana kao [samo] zabavnog štiva za čitateljske mase te naglasiti njezino političko i feminističko zalaganje (Oklopčić i Jakšić 2009: 123). U to se vrijeme javlja Stanko Lasić sa svojom knjigom *Književni počeci Marije Jurić Zagorke: Uvod u monografiju* kojom nastoji prikazati važnost Zagorkinih djela, kojih se ona djelomično i sramila, kroz nove pristupe popularne kulture koja tekstove, dakle, više ne vrednuje samo kroz njihove književno-estetske vrijednosti već i kroz njihovu društvenu vrijednost (Lasić 1986: 63). Lidija Sklevicky tvrdi da je Zagorka osigurala svoje mjesto u povijesti hrvatske književnosti upravo zahvaljujući Lasićevoj knjizi (Grgić 2009: 28). Pavao Pavličić u svome *Rukoljubu* hvali Zagorkinu

sposobnost koju, naglašava, nije posjedovao velik broj domaćih autora, a to je da stvori fabulu, a time i zanimljivu priču te ju naziva prvim hrvatskim autorom masovne literature (1995: 7) i osobom koja bi nepobitno mogla učiti druge autore, i to one visoke književnosti, kako se piše fabula koja je pokretač svega ostaloga u priči (1995: 8). Godine 1997. Dubravko Jelčić u *Povijesti hrvatske književnosti* ističe Zagorkinu sposobnost da svojim novinskim tekstovima i romanima uspostavi uspješnu komunikaciju s čitateljima svih slojeva i stvori „prve uzorke trivijalne književnosti u nas” (Grgić 2009: 28) čime je uvrštava u ženski kanon moderne. Iste godine Miroslav Šicel u *Hrvatskoj književnosti 19. i 20. stoljeća* piše da je Zagorka bez ikakve dvojbe „najbolji pisac trivijalnoga, zabavno-pučkoga povijesnoga romana” (isto: 27). Već iduće godine, Krešimir Nemeč u *Povijesti hrvatskog romana od 1900. do 1945. godine* naglašava društvenu ulogu njezinih romana – prilagođenost širokoj skupini čitatelja te sposobnost da podigne nacionalnu svijet među njima – zbog kojih oni dobivaju na estetskoj vrijednosti; a kao razloge zbog kojih ih izdvaja iz krutih okvira popularne, odnosno trivijalne književnosti navodi njihovu političku subverzivnost, ali i feminističke ideje koje oni promiču (1998: 76–77).

Osim njih, i mnoge joj autorice posvećuju cijele radove. Prva među njima bila je Lidija Sklevicky koja, ističući radove o ženama koje su zauzele posebno mjesto u povijesti u kontekstu politike i znanosti, te u počecima hrvatskog feminizma, uvrštava i Zagorku te ju naziva patuljastom Amazonkom hrvatskog feminizma u tekstu objavljenom unutar serije *Ženska povijest* u časopisu *Svijet*, 1988. godine.¹⁰

Slijedile su je mnoge autorice čiji su radovi objedinjeni u nekoliko zbornika tijekom posljednja dva desetljeća. Tako danas imamo zbornike po nazivom: *Neznana junakinja – nova čitanja Zagorka* (2008), *Mala revolucionarka: Zagorka, feminizam i popularna kultura* (2009), *Kako je bilo... O Zagorki i ženskoj povijesti* (2010), *Malleus maleficarum. Zagorka, feminizam, antifeminizam* (2011), *Crveni ocean: prakse, taktike i strategije rodnog otpora* (2016), *Roblje. Rizici i resursi: rod i politika raspodjele* (2023)¹¹ i dr. Našla su se tu mnoga poznata imena poput Biljane Oklopčić, Maše Kolanović, Suzane Cocha, Anite Dremel, Maše Grdešić i dr. čime se dodatno afirmirao njezin doprinos feminističkoj teoriji i književnosti.

¹⁰ Više o tome vidi u knjizi Lydije Sklevicky pod nazivom *Konji, žene, ratovi* (1996).

¹¹ Zbornik *Roblje. Rizici i resursi: rod i politika raspodjele* dostupan je i u online obliku na: https://zenstud.hr/wp-content/uploads/2023/03/Zbornik_Roblje.pdf

Nakon desetljeća degradiranja i omalovažavanja Marija Jurić Zagorka posljednjih godina proživljava „pravi proces rehabilitacije unutar hrvatskoga književnog kanona te reinencije u svojevrsnu feminističku ikonu” (Kujundžić 2011: 54).

4.5. Zagorka danas – prisutnost u hrvatskoj književnosti i društvu

Zagorkin utjecaj na hrvatsku književnost i kulturu te popularnost među širokom publikom i danas su vidljivi kroz brojne primjere.

Na adresi Dolac 8 nalazi se Zagorkin stan koji je jednom tjedno otvoren za javne posjete. Tko god želi, može ući bez najave i pogledati „Zagorkin namještaj, pisaci stroj na kojem je otipkala najnapetije stranice svojih romana, stara i nova izdanja njezinih knjiga” te saznati više informacija o „njezinom privatnom životu, spisateljskoj karijeri, aktivističkom i feminističkom radu, te svjetski priznatom angažmanu u političkom novinarstvu.”¹² Osim njega, i Zagorkin rodni dom u Negovcu pretvoren je u muzej. No njezin stan u Zagrebu nije jedan od onih muzeja koji nudi samo obilazak. U njemu se svakoga mjeseca održavaju predavanja s nekom temom iz Zagorkina života. Neke od tema prošlogodišnjih predavanja su: „Povijest i običaji Turopolja u romanu *Kći Lotrščaka*”, „Zagorka traži novinarski časni sud”, „Što je to revolucionarno u Zagorkinim *Republikancima*?”, „Zagorkinih 30: Proslava jubileja i 1931. godina” i dr.¹³ Nekoliko ulica dalje, u Tkalčićevoj ulici na Gornjem gradu, građani mogu vidjeti i spomenik kipara Stjepana Gračana podignut 1990. godine u čast Mariji Jurić Zagorki. Njezina su djela bila inspiracija za brojne adaptacije pa je tako, primjerice, glumačka družina *Histrion* na otvorenoj pozornici u Zagrebu od 1987. do 2018. godine uprizorila osam njezinih djela.¹⁴ Jedan od primjera svakako su i manifestacije i događanja posvećeni njezinu radu i naslijeđu kao što su *Dani Marije Jurić Zagorke* u Zagrebu u sklopu kojih se organiziraju razne književne tribine, izložbe, šetnje gradom po mjestima koja su povezana s njezinim životom i radom.¹⁵ Ove se godine proslavio Zagorkin 151. rođendan u kontekstu kojega je organizirano nekoliko zanimljivih događanja poput izložbe pod nazivom *(Ne)znane junakinje Marije Jurić Zagorke*. Njom se nastojalo prikazati kako su postupci i razmišljanja junakinja iz Zagorkinih povijesnih romana „bili u skladu s normama vremena u kojemu su kao likovi stvarane, a koliko su svojim

¹² Više o tome vidi na: <https://zagorka.net/stan-marije-juric-zagorke/>

¹³ Više o tome vidi na: <https://zagorka.net/kategorija/novosti/ciklus-predavanja/>

¹⁴ Više o tome vidi u članku Lucije Ljubić pod nazivom: „Glumačka družina Histrion i uprizorenja Zagorkinih književnih djela” (2024: 244–261).

¹⁵ Više o tome vidi na: <https://zagorka.net/kategorija/novosti/dani-mjz/>

djelovanjem odstupale od postojećih predodžbi o ženama i njihovom položaju u društvu.”¹⁶ Osim toga odvijali su se neki preformansi, primjerice kratki performans *Duhovi Zagorkina stana*, zatim dramska predavanja *Glasna Zagorka* i sl.¹⁷ Također, građani su mogli sudjelovati u zabavnoj igri koja je uključivala samostalan razgled grada uz pomoć misterioznog pisma i razne druge aktivnosti.¹⁸ Ovi događaji privlače velik broj sudionika, što svjedoči o trajnom interesu za njezin rad.

Zagorkina djela nerijetko postaju temama završnih i diplomskih radova studenata. Osim toga, dogodi se ponekad da se njezina važnost uoči i u znanstvenim radovima koji primarno nisu bili orijentirani na njezin rad. To je uočeno i u radu Lovre Škopljanca *Percepcija Krleže kod neprofesionalnih čitatelja*. Škopljanac je proveo istraživanje s devedeset ispitanika od kojih je zatražio da se prisjete domaćih i stranih autora te uz njihova imena navedu i barem jedno njihovo književno djelo. Među autorima koje su ispitanici najviše navodili, iza Miroslava Krleže nalazili su se Ivo Andrić, August Šenoa i jedna žena – Marija Jurić Zagorka (2013: 389). Osim toga, podaci su pokazali da su neprofesionalni čitatelji pokazali najbolji uvid u Krležin opus, nabrojivši šest različitih naslova, a isti broj naslova povezali su i s Marijom Jurić Zagorkom, pri čemu su svi navedeni naslovi bili romani (isto). Ovo je istraživanje, iako primarno usmjereno na provjeru poznavanja Krležina opusa, još je jednom dokazalo ogromnu popularnost Zagorkinih romana. Da je došlo do promjene percepcije kulture u suvremenom društvu govori činjenica da su se početkom 2000-ih djela autora kao što su Krleža, Andrić ili Marinković izdavala u skromnim i jeftinim izdanjima, nerijetko uz kakve novine. S druge strane, Zagorkine knjige izlazile su u luksuznim izdanjima s pozlaćenim tiskom, primjerenom statusu hrvatskih klasika (Nemec 2006: 158). Također, 2023. godine u sklopu 150. obljetnice njezina rođenja *Školska knjiga* započela je s tiskanjem redizajniranih izdanja njezinih romana. Tako su, zasad, objavljeni *Grička vještica* (ciklus od sedam svezaka) i *Kći Lotrščaka*, kojima je pogovor napisao akademik Krešimir Nemec.

U nastavku rada prikazat će se elementi popularne književnosti te Zagorkina politička i feministička stajališta utkana u roman *Mala revolucionarka*.

¹⁶ Više o programu vidi na: <https://zagorka.net/sretan-rodendan-zagorka-151-godina-od-rodenja-marije-juric-zagorke/>

¹⁷ Isto.

¹⁸ Isto.

5. Analiza romana *Mala revolucionarka*

Roman *Mala revolucionarka* zanimljiv je primjer spajanja proznog i kazališnog teksta, smješten u kontekst vladavine bana Khuena Hedervaryja (Detoni Dujmić 1998: 165). Riječ je o političko-ljubavnom romanu s elementima vodvilja, smještenom u zagrebački građanski salon, gdje se odvijaju mnoge komične situacije koje razotkrivaju korupciju i moralne blamaže društva (isto: 165). Zagorka piše u formi dijalozirane proze kako bi stvorila dinamičan tekst ispunjen raznim kazališnim *klopkama*, a sve s ciljem da uz zabavu pouči svoje čitateljice (isto: 166). Roman je objavljivan u nastavcima u podlistku lista *Hrvatica* od 1939. do 1940. godine (Grdešić 2009: 13), a zanimljiv je iz razloga što Zagorka u njemu smanjuje napetost oko povijesne vjerodostojnosti te fokus stavlja na političke i feminističke aspekte te osjećaj za pravdu (Dremel 2009: 626). Povijesna građa nije toliko u središtu zanimanja, već se više upotrebljava kao sredstvo za izražavanje spomenutih ideja. Djelo je zanimljivo i po svojoj kratkoći, koja ga izdvaja od ostalih Zagorkinih romana (isto: 627).

Radnja romana smještena je u kuću obitelji visokog banskog dužnosnika Tome pl. Garića. Priča se vrti oko kućne kazališne predstave koju organizira njegova žena, gospođa Garić, kako bi privukla potencijalne prosce za svojih pet mladih kćeri. U predstavi je prisiljena glumiti i njihova rođakinja koju, vidjevši je kao prijetnju potencijalnim ženicama, njezini skrbnici Garići odluče zaručiti jutro prije zabave (Dremel 2009: 643). Međutim, situacija se komplicira dolaskom njezina izabranika, koji se, zbog svoje uloge vođe opozicijske mladeži, svima u kući predstavlja pod lažnim imenom, te njegova poznanika koji dolazi s različitim, ali jednako zanimljivim ciljem, što vodi do niza zabuna, intenzivnih dijaloga, obrata i komičnih situacija (Donat 2012: 616, Halkić 2011: 90).

Iako Zagorka ovaj roman naziva povijesnim, on se, kao i mnogi drugi njezini romani, više oslanja na tradiciju pustolovnih povjesnica, sličnih onima koje je pisao Alexandre Dumas stariji, kombinirajući elemente romanse i povijesnog romana (Dremel 2009: 641) te bajke (Halkić 2011: 82). U njemu se isprepleću i politička satira i salonska komedija, a posebnu ulogu imaju studenti koji se bore protiv antihrvatske politike bana Khuena Hedervaryja (Donat 2012: 617). Najvažnija je uloga glavnog ženskog lika, Zlate, koja se domišljato suprotstavlja svojoj obitelji, ali i ravnatelju redarstva, točnije svima koji imaju veze s tadašnjom Khuenovom vlasti. U njezinu djelovanju prepoznamo i elemente autobiografije kao tipičnog ženskog žanrovskog roda (Halkić 2011: 82), jer je Zagorka u stvarnim situacijama vezanim uz Khuena imala sličnu ulogu – kako onu novinarsku, odnosno književnu, tako i onu aktivističku (Donat 2012: 618).

5.1. Elementi popularne književnosti u *Maloj revolucionarki*

Zagorka sebe nikada nije opisivala kao književnicu čije je djelovanje literarno, već kao novinarku koja piše za puk. Bez obzira na to, njezini su romani, osim za prijenos određenih pouka, služili čitateljima i za zabavu. Taj faktor zabave omogućila im je koristeći razne narativne strategije i književne postupke tipične za popularne romane, a njih je odista mnogo. Osim dobro poznate tehnike prekidanja radnje na najzanimljivijem dijelu u svrhu zadržavanja pozornosti svojih recipijenata, Zagorkine su fabule, ističe Nemeč, „zasićene energijom i aktivizmom, a značajnu ulogu imaju uobičajeni rekviziti i sredstva za pokretanje radnje te stvaranje i zadržavanje napetosti” (2006: 152), poput straha, raznih sukoba, tajnih saveza, prerušavanja, ljubavi na prvi pogled i, dakako, stalnih iskušenja glavnih likova (isto).

U *Maloj revolucionarki* stvaranje napetosti vidljivo je u dijelu romana kada Zlata uočava nepoznatog muškarca kako se šulja ispred njihove kuće:

U mračnoj je sobi gledala na prozor, ali u toj ulici nije bilo nikoga, tek se čula buka, kao da se neka velika šumna rijeka razlila čitavim gradom. Od časa se do časa čula trka i vika, pa onda opet tišina. Negdje je iza ugla dolazio muškarac, šuljao se ispod prozora, gledao gore, upravo na njen prozor, onda je pošao k vratima koja su vodila gore, upravo na njen prozor, onda je pošao k vratima koja su vodila u njeno prizemlje. Čovjek uhvati kvaku... (Jurić Zagorka 2014: 86).

Čitatelji u tom trenutku ne znaju što mogu očekivati, ne znaju tko je muškarac koji pokušava otvoriti vrata i hoće li on biti presudan za daljnji tijek radnje.

Zatim, na samom vrhuncu radnje, lakaji javljaju obitelji Garić da je na zabavu stigao i sam ban Hedervary: „Jedva što se jedan lakaj povukao, bane sav blijed drugi: - Preuzvišeni gospodin ban grof Hedervary!... Skamenili se svi! – Preuzvišeni ban već ide stubama!” (Jurić Zagorka 2014: 119). Strah koji je vidljiv kod domaćina, ali i njihovih gostiju, lako se prenosi i na čitatelje koji iščekuju hoće li sav Daničin i Vladimirov trud biti uzaludan, odnosno hoće li banovim dolaskom Vladimir ipak biti priveden.

Nadalje, u romanu su zanimljivi tajni savezi, odnosno dogovori među likovima, primjerice savez između gospodina pl. Garića i ravnatelja redarstva, gospodina Ilića, koji dogovaraju način na koji će prevariti Danicu i preko nje namamiti Vladimira iz Praga te ga zatvoriti pod izlikom da je počinio neko nedjelo, koje će mu, ako treba, i podmetnuti: „Imaš pravo, pitat ću Danicu kao da bih htio pristati na brak, pa će mi kazati. [...] Namamit ćemo ga

u Zagreb, kao da ga ona zove, i lijepo strpati u Mitrovicu. A povod će se lako pronaći.” (Jurić Zagorka 2014: 56). Takvi savezi kod čitatelja bude dozu straha i tjeraju ih na razmišljanje pa oni strepe hoće li likovi okarakterizirani kao zli uspjeti u svome naumu da povrijede pozitivne likove.

Također, postoje i oni tipovi dogovora u kojima određeni sporedni likovi pomažu glavnim likovima u ostvarenju ciljeva, a ako u tome uspiju, kod čitatelja se stvara zadovoljstvo i veća želja za čitanjem ostatka romana. U romanu to uočavamo u situaciji kada nećak pl. Baričevića, za kojega čujemo samo u tom kontekstu, predloži Vladimiru da se posluži njegovim imenom kako bi bez poteškoća ušao u kuću u kojoj se nalazi Danica i odgovorio je od udaje za drugoga muškarca.

Danas sam se vratio tajno iz Praga u Zagreb. Prije podne sam doznao da će vas danas navečer zaručiti... Moj lukavi prijatelj, novinar, i ja smislili smo ovu varku. Ne bih mogao nikako s vama govoriti još danas drugačije, nego da se prikažem nećakom pl. Baričevića. Taj nećak mi je sam ponudio da se poslužim njegovim imenom – kako znate i on je opozicionalac i naš drug. [...] Htio sam se uvjeriti na svoje oči, što je na stvari [...] Vijest, da ćete se danas zaručiti, prisilila me na ovaj korak... (Jurić Zagorka 2014: 36–37).

U ovome je primjeru vidljiv još jedan element koji su koristili pisci popularne književnosti, a to je prerusavanje likova, ili fizičko (preoblačenje u druge osobe) ili u smislu predstavljanja pod tuđim imenom radi skrivanja svog identiteta sa svrhom ostvarenja nekog cilja kao što je to učinio i Vladimir.

Krađa važnih pisama jedna je od tehnika kojima se Zagorka rado služila kako bi povećala intrigu u svojim romanima. U *Maloj revolucionarki* ta je tehnika upotrijebljena samo na jednom mjestu – kada je Elza ukrala pismo koje je Vladimir poslao Danici i predala ga svojoj tetki, gospođi Garić govoreći:

Tantika, neću te aufregati prije tvoga jaura, ali moram ti otkriti, da naša kuzina Danica vodi ljubav s nekakvim studentom! [...] Daničina pisma dolaze k našoj švelji! To sam nanjušila kao pravi detektiv. Opazila sam već davno, da švelja šuruje s Danicom, i eto, kada sam došla k njoj zbog haljine, opazila sam sumnjivu kutiju u „Glaskastnu” i našla tamo pismo! Uzela sam ga – moja je dužnost zapriječiti škandal u našoj obitelji. (Jurić Zagorka 2014: 19).

Zanimljivo je uočiti da Zagorka likovima koje je prikazala kao zle, pokvarene, koji pokušavaju narušiti mir pozitivnih likova, pridaje i govor koji je i sama prezirala, protiv kojega se borila. Riječ je, kao što se u primjeru može i uočiti, o miješanju njemačkih izraza s hrvatskim jezikom.

Draga tantika, nemoj se ljutiti, moram biti aufrichtig – veli ona miješajući u svoj govor njemačke riječi. [...] – Tantika, neću te aufregati prije tvojeg joura, ali moram ti otkriti, da naša kuzina Danica vodi ljubav s nekakvim studentom! [...] – Čuješ li, tantika, kako govori ovaj frac? – upozori Elza. – To je nemoguće slušati. [...] ... i eto, kada sam došla k njoj zbog haljine, opazila sam sumnjivu kutiju u „Glaskastnu” i našla tamo pismo! (Jurić Zagorka 2014: 18–19).

Što bi na hrvatskom bilo: „Draga teta, nemoj se ljutiti, moram biti iskrena. [...] – Teta, neću te uzbuđivati prije tvojeg zaprimanja gostiju., ali moram ti otkriti, da naša rođakinja Danica vodi ljubav s nekakvim studentom! [...] – Čuješ li, teta, kako govori ova drznica? – upozori Elza. [...] ... i eto, kada sam došla k njoj zbog haljine, opazila sam sumnjivu kutiju u staklastoj vitrini i našla tamo pismo!”

Dramatične situacije i zapleti poznat su element popularne književnosti jer drže čitatelja napetim i fokusiranim na radnju romana. Jedan od najboljih primjera iz ovoga romana je trenutak kada mladi Varović pokušava pobjeći iz kuće gospodina pl. Garića, ali mu se Zlata ispriječi na putu:

A plemeniti Varović odahne. Napokon mu se Bog smilovao. Sad će pohitati dolje, gdje ga već negdje dugo čeka Danica. Oh, samo da sretno pređe preko tih stuba! Skotrljat će se dolje kao valjak. I skoči. Pograbi kvaku, otvori naglo vrata i sune u kupaonicu, ali gotovo zastenje. Pred njime stoji Zlata. On se mora povući natrag [...] Zlata ga oštro pogleda. – Što ste tražili u toj kupaonici. Smjesta natrag. Vi ste uhapšeni. [...] Mladi Varović padne pred nju na koljena. [...] ... pustite me da bježim... - Da se niste maknuli iz ove sobe. [...] S vama će se obračunati ravnatelj redastva. Varović osjeti kao da ga je Zlata turnula u kadu punu vode. Sav je je znojan od silnog uzbuđenja, ali on se mora spasiti iz ove kuće, pa se počne hvatati za slamku: [...] O, gospođice“ Ja ću biti pred svim opozicionalcima obeščašćen ako ne budem mogao iz ove kuće, jer oni me čekaju, da im donesem vijesti kad će Hedervary doći u ovu kuću... ja toga ne mogu preživjeti! Gospodin se Varović brzo okrene i trgne iz prsluka dozu za cigarete. Dugoljasta je i crno obijena. Čvrsto je zaklopljena. Zlata se začudi što je to škljocnulo,

pa se okrene. I u tom času opazi kako je Varović pretrčao u sjenu kuta sobe i kliknuo: - Gospođice Zlato, zbogom! Pri tome digne dozu u slijepo oko. U tami je izgledalo kao da je položio na slijepo oko revolver. Ona smjesta pohita prema njemu. [...] (Jurić Zagorka 2014: 83–84).

Razrješenje napetosti Zagorka iznosi čestom tehnikom popularne književnosti, takozvanim spasom u zadnji čas. U trenutku kada Vladimir i Tomica ostaju zatočeni unutar zidova Garićeve kuće, Danica se dosjeti tajnih vrata kojima bi mogli neopaženo pobjeći:

Vladimir se smjesta obrati Danici, kako bi mogli čovjeka osloboditi iz ove kuće. Sluge paze na sve strane, dakle hodnikom nikako ne može uteći. S balkona ne može skočiti na ulicu, da se ne ubije. Što bi se, dakle, moglo učiniti. I brzo se Danica domislila što bi bilo najzgodnije. – I vas bih, gospodine Vladimire, mogla smjesta odvesti na ulicu. Iza ovih je tapetnih vrata kupaonica, a iz kupaonice vode male stube, dolje u prizemlju, gdje su spavaonice mojih sestrična i moja. Onuda se može na ulicu malom vežom. (Jurić Zagorka 2014: 79).

Također, u trenutku kada gospodin pl. Garić sav izbezumljen stoji nasred sobe i strepi da ban Hedervary ne sazna što se u posljednjih nekoliko sati dogodilo u toj kući, Vladimir odluči riješiti čitavu situaciju:

A zatim – što zatim? – upita sam sebe zaprepašteno. U njegovoj kući sjedi vođa demonstracija, a on ne zna što bi s njime počeo! Spasitelj se javi. Vladimir pristupi presvijetlome: - Prepustite to meni, presvijetli gospodine. Riješit ću sve kako treba. Odvest ću mladog studenta sam odavle. [...] Mi ćemo sjesti u kočiju i odvesti se. (Jurić Zagorka 2014: 108).

Jedna od tehnika kojom se Zagorka u svojim romanima služila, a koja je uvijek privlačila čitateljsku publiku, posebice onu žensku, jest uvođenje ljubavi na prvi pogled. U *Maloj revolucionarki* tako je pisala o ljubavi Zlate i Mirka te o ljubavi Danice i Vladimira. Za Zlatu i Mirka valja izdvojiti sljedeći citat:

Dražesna, odlučna i divna prostodušnost potpuno ga svlada. Promatra je i divi se mladoj djevojci... [...] Vi ste lijepa, plemenita i pametna djevojka. Vi ste divna, uistinu i svatko vam se mora pokloniti. Porumenila je do čela. [...] Godilo joj je to i nije mogla ostaviti sobe. [...] Mladiću se učini da bi trebao izmisliti makar što, samo da mu djevojka opet siđe dolje. Osvojila ga je i ne može sam sebi zatajiti želje da je još jednom

vidi. [...] Našao sam djevojku kojoj bi se mogao svatko diviti i pred kojom bi svatko morao pokleknuti. (Jurić Zagorka 2014: 88–93).

O ljubavi koja se dogodila između Danice i Vladimira čitatelji su bili upoznati već na samom početku romana:

Prvi je moj ples s Vama bio odlučan za moj život! [...] Nakon ove sam zabave bio sretan kao nikada prije. Duskora sam spoznao izvor te sreće. U Vama sam našao istomišljenika s kojim me je združilo čitavo moje srce i sva njegova čežnja. [...] smijem li se nadati, da ćete za dvije godine, što mi preostaju da si stvorim egzistenciju, pružiti mi ruku i svoju ljubav za čitav život. (Jurić Zagorka 2014: 20).

Tim pismom Zagorka u *Malu revolucionarku* uvodi ljubavnu priču koja će biti prisutna do posljednje stranice romana. No, ljubavne priče u njezinim romanima nipošto nisu bile jednostavno ostvarive, jer kako bi inače zadržala pozornost svojih čitatelja, već su morale proći razna iskušenja, napore i situacije za koje se nerijetko činilo da ne postoji rješenje. Tako, primjerice, u *Maloj revolucionarki*, gospođa Garić svojoj nećakinji Danici nameće udaju za Tomicu Varovića, ali Danica ne popušta tetkinu pritisku i želi se udati samo za Vladimira. Jednako tako, presvijetli su gospodin Garić i ravnatelj redarstva Vladimiru predali pismenu izjavu koja mu garantira slobodan odlazak iz Zagreba u Prag, bez straha od privođenja, no on ne želi napustiti Zagreb bez da mu gospodin Garić obeća Daničinu ruku. I Danica i Vladimir ostali su vjerni svojoj ljubavi, Danica je odabrala Vladimira nauštrb svog prilično velikog miraza, a Vladimir je Danicu i njezinu ljubav stavio ispred svoje slobode:

Danica je kazala jasno i glasno pred svima da je Vladimir slobodan, te mu je predala pismo, što je značilo jamstvo da se može opet vratiti na svoje studije. Neće ga zatvoriti. – Meni nije najvažnije sloboda. [...] Otvoreno velim da se neću udaljiti odavle tako dugo dok mi presvijetli gospodin ne zajamči svojom časnom riječi da će mi dati za ženu gospođicu Danicu – ako to ona želi. [...] Danica stupi naprijed te reče: - Svečano vam izjavljujem, tetko i ujače, da nikad neću ni za koga poći nego za Vladimira. Ako me danas javno proglasite zaručenom s gospodinom vladinim tajnikom Varovićem ili s kime drugim, oporeći ću to protiv svih propisa i društvenih običaja i čekati do svoje punoljetnosti Vladimira! Presvijetli gospodin i njegova žena navale na Vladimira: - Upamtite, gospodine, Danica gubi miraz ako se uda protiv naše volje. Mladi se student vedro nasmije i pogleda otvoreno u oči presvijetlome i njegovoj gospođi: - Nisam li

vam već o tom govorio, presvijetli gospodine, jasno i glasno, danas, u ovoj istoj sobi? Miraz odbijam. (Jurić Zagorka 2014: 102–103).

Jednako je tako uporna i vjerna bila i Zlata svom Mirku. No, njezin je ljubavni put bio još teži:

Presvijetli i njegova žena ušli su u trag Zlatinom otporu protiv ženidbe. I odsele je njen život bio pravo bojište za slobodu njene ljubavi. Dovodili su joj u kuću najodlučnije mlade ljude sa sjajnim dohodcima. Provodio se pravi juriš na njenu stalnost. Mirko je to znao, doznavao, patio u dnu duše. Vjerovao je njenoj postojanoj ljubavi – bojao se samo da neće moći izdržati navale oca i majke i rodbine. Često je Zlata zatražila iza leđa oca učiteljsko mjesto, ali su joj odbili i optužili je roditeljima. Mala je revolucionarka morala snositi velike muke. Sestre, tetke, znanice i majka svakog su joj dana govorile: Ostavit će te, nikad te neće uzeti! Nije mu ni na kraj pameti! Udvara drugoj. Uzima kćer glasovitog opozicionalca! Ozvali su ih već. – Onda ću uzeti mjesto učiteljice! – odgovorila je Zlata. – Ali za drugoga neću. (Jurić Zagorka 2014: 139–140).

Čitatelj Zagorkinih romana uvijek je bio zadovoljan završetkom radnje jer je, nakon svih mogućih iskušenja, idealni junak ostvario svoj cilj. To je u *Maloj revolucionarki* uspjelo Danici i Vladimiru: „Prošle su pune tri godine. Danica se udala za svojeg Vladimira. Sad je tek uspjelo Zlati i Mirku da izmijene prva pisma, koja im je posredovala sretna mlada žena.” (Jurić Zagorka 2014: 139), ali i Zlati i njezinu Mirku: „Sedam godina bilo je dosta čekanja, ni časa više ne dam od svoje sreće... Zlata je pogledala majku slavodobitno... Drugi se tjedan vjenčalo dvoje mladih ljudi, bez ikakvih priprava i slave. Nije bilo ni svatova, ni kočija, ni bjeline, ali oni su svoju svadbu smatrali velikom raskošnom svečanosti.” (Jurić Zagorka 2014: 144).

Arhetipi popularne književnosti kao što su hrabri junaci uočljivi su i u *Maloj revolucionarki*. Međutim, za razliku od romana nekih drugih autora gdje su junaci samo muškarci, u ovome su romanu junaci i žene, točnije djevojčica Zlata i djevojka Danica kao predstavnice hrabrih i odlučnih junakinja koje se bore za svoje ideale. Tako je Zlata više puta pokazala svoju hrabrost kad je, primjerice, skrivala Mirka, vođu opozicionalaca, u trenutku kada je ravnatelj redarstva u kući i kada se iščekuje dolazak samog bana Khuena Hedervaryja: „Neće vas uhvatiti, za to vam ja jamčim. Sad brzo za mnom i ne pričajte ovdje koješta! [...] Kad zrak bude čist, otključat ću vam vežu i pustiti vas na ulicu” (Jurić Zagorka 2014: 88).

Osim toga, Zlata ne samo da je lagala detektivima kada su htjeli pretražiti spavaonice njezine sobarice u potrazi za Mirkom, već je skupila hrabrost da im se žestoko suprotstavi, iako je znala da i dalje postoji mogućnost da pregledaju spavaonicu:

Valjda ne mislite da mi, presvijetli, skrivamo demonstrante? [...] No, zbilja se ne čudimo da opozicija može praviti takve škandale po ulicama kad imamo tako loše detektive! [...] Možda i moj otac zaključava demonstrante pred dvama, da ne biste kojega od njih uhvatili? Baš, krasno redarstvo! [...] Znam ja zašto! Ne usuđujete se na ulicu, da ne bi dobili kamen u glavu, zato velite da se vođa demonstiranata sklonuo k nama! No, reći ću ocu kakvo to imamo redarstvo! Gotovo su propali od straha u zemlju, nad ovom bujicom riječi. (Jurić Zagorka 2014: 96).

Slična se situacija dogodila i Danici. Ona odbija glumiti u predstavi ukoliko se njezin odabranik Vladimir ne pusti iz njihove kuće na slobodu, suprotstavljajući se ne samo svom ujaku i ujni, već i ravnatelju redarstva koji planira privesti Vladimira:

- Evo, kazat ću istinu. Radi mene je iz Praga došao gospodin Vladimir, da me vidi. [...] Vi ste ga ovdje uhapsili i kanite ga odvesti na redarstvo, tamo zadržati, tko zna kako dugo i spriječiti da položi posljednji ispit. Ja ga ljubim i čim budem punoljetna, poći ću za njega. Ali vi tražite da glumim i da se veselim, igram komediju, dok vi vodite u tamnicu onoga koji mi je najdraži na svijetu? Eto, neću toga učiniti, ma dogodilo se ne znam što! Rekoh, neću i pri tom ostajem. Tako mi pokojne majke i oca! [...] Ne, ali pismenu izjavu, koju će potpisati i ravnatelj redarstva i presvijetli gospodin, moj ujak. [...] I bude li ravnatelj redarstva sutra ovu ispravu pobijao ili odluku ukinuo, tada ću ja sama istupiti i opoziciji javiti sve što se ovdje danas dogodilo... (Jurić Zagorka 2014: 100–101).

Posljednja karakteristika popularne književnosti koja će se ovdje izdvojiti jest težnja široke dostupnosti romana. Shodno tomu, stil pisanja morao je biti jednostavan i razumljiv kako bi pripovijedanje bilo lako za pratiti. To je vidljivo i u *Maloj revolucionarki*:

Dvokrilna vrata svih osam soba rastvorena su široko. Zastori i draperije s dugim resama dostojanstveno se spuštaju u teškim naborima. Sve je nepokretno. U Svim sobama tišina, mir i pustoš, u kojoj se sjaji kristal na rasvijetljenim lusterima, blista srebro i ljeskaju iskrice zlatnog baroka. Svaka stvarca u tim beskrajnim prostorijama naviješta iščekivanje nekog svečanog časa. Iz hodnika otvore se vrata, draperije se zaljuljaju. Preko praga zašušti svila. U sobu stupi žena. Već je pošla nekoliko koraka u

sobu, a duga povlaka još se uvijek talasa na pragu. Visoku jedru gospođu, možda i odviše jedru, objumio je steznik. Haljina od teške žute svile priljubljuje se uz stisnute obline. U prosijedoj kosi blista dijamant od smaragda i briljanata. (Jurić Zagorka 2014: 8).

5.2. Zagorkina politička subverzivnost prikazana kroz riječi i djelovanje likova u romanu

Marija Jurić Zagorka svoje je romane shvaćala kao sredstvo prijenosa vlastitog stajališta o situaciji u državi. Njezina izvanknjiževna angažiranost bila je nerijetko politička. Pisala je političke reportaže i anonimno ih objavljivala u *Obzoru*, radila je kao politička reporterka, a bila je i urednica školskog lista *Zagorsko proljeće* u kojem je, pod pseudonimom M. Jurica Zagorski, optuživala Hrvate „što su još uvijek pod stranim hegemonom” (Jakobović-Fribec 2006: 44). U toj izvanknjiževnoj funkciji ponovno se vidi isprepletanje pučkog i popularnog – pučkoj je poetica bliska podržavanjem tradicionalnih vrijednosti i domoljublja koje je pretočila u svoje romane, dok je otporom protiv vladajućeg poretka – Mađara i njihove represivne i nepravedne politike – koji je izražavala kroz likove koji se protiv takve vlasti bore, zauzela visoko mjesto u korpusu popularne književnosti.¹⁹

U romanu *Mala revolucionarka* Zagorka iznosi „humornu sintezu svojih stvarnih revolucionarnih iskustava” (Jakobović-Fribec 2006: 45). Kroz lik mlade djevojke Zlate Garić Zagorka je najviše uspjela prenijeti svoju političku subverzivnost, odnos obitelji i bližnjih prema njoj i onima poput nje, ali i status mladih žena čije su obitelji podržavale Hedervaryjevu vladu.

Zlata Garić već je kao petnaestogodišnjakinja imala razvijen stav o banu Hedervaryju i njegovoj vladi koji je nerijetko otvoreno iznosila pred majkom, posebice za vrijeme svade, što je vidljivo iz triju izdvojenih primjera:

¹⁹ Krešimir Nemeć tomu je dao svoj doprinos u radu „Od feljtonskih romana i ‘sveščića’ do sapunica i Big Brothera” (2006) istaknuvši sljedeće: „za brojna Zagorkina djela upravo je karakteristična intencionalna politička subverzivnost: kritika Kluenova represivnog sustava, borba za nacionalnu neovisnost, osuda odnarođivanja, angažman u borbi protiv društvenih nepravdi [...] tekstovi popularne kulture su reakcija, oblik otpora protiv vladajućega poretka i dominantnih društvenih grupa.” (Nemeć 2006: 149–155).

- 1) *Dakle, tebi je trinaest godina! Razumiješ li? – Razumijem! Službeno se uvijek laže, a jer sam službeno dijete, moram lagati! Tako biva uvijek, kad je čovjek na vladi! Opet je majka ukori... (Jurić Zagorka 2014: 16–17).*
- 2) *Zatvor si mi obećala. Vi od vlade uvijek obećavate zatvor, a to su jedina obećanja koja ispunjavate! (Jurić Zagorka 2014: 28).*
- 3) *Nisam učinila ništa nemoralna, ako sam mu otvorila vrata da pobjegne stražarima. Zašto bi ga navlačili stražari? Jer, demonstrira? Čitava se univerza buni protiv Hedervaryja, pa je on valjda nešto i kriv? (Jurić Zagorka 2014: 106).*

Prva se dva primjera odnose na raspravu s majkom u kojoj je ona prisiljava da pred javnosti glumi da ima trinaest, a ne petnaest godina, prema čemu bi mladići zaključili da su i njezine sestre sigurno mlađe nego što doista jesu što bi im automatski omogućilo bržu udaju. Ona je bijesna, ali ironičnim tonom govori da će lagati jer je dijete čovjeka koji radi za vladu bana Hedervaryja implicirajući time da svi visoki dužnosnici, kao i sam ban, lažu i obmanjuju narod. U trećem je primjeru obitelj napada jer je uvela u kuću, i neko vrijeme (vješto) skrivala, opozicionara kojega ravnatelj redarstva pokušavati uhvatiti i privesti. Zlata staje u obranu njegovih demonstracija protiv vlade optužujući pritom i samog bana Hedervaryja. Ona pretpostavlja da ban ne obnaša svoju dužnost kako bi trebalo čim se hrvatski narod, ali i mnogi drugi, bune protiv njega.

U takvim se raspravama s majkom i sestrama nije libila hvaliti *starčevićance* – pristaše i promicatelje ideja Ante Starčevića²⁰, pa tako, kada ju jedna od sestara optužuje: „Znam, ti bi samo htjela da se oko tebe vrte starčevićanci!” Zlata odgovara: „Kako ne bih htjela! I ti i sve vi, jer su feš dečki i kuražni.” Ovdje možemo primijetiti da su zapravo i djevojke koje su javno podržavale Hedervaryjevu vladu, potajno gledale *opozicionalce*. Također, kada njezina majka, gospođa Garić, tijekom jedne svade uzrujano izjavljuje: „Kćeri presvijetloga gospodina Garića

²⁰ Godine 1861. bio je imenovan velikim bilježnikom Riječke županije, gdje je napisao četiri županijske predstave, kojima je odredio svoje stajalište prema svim temeljnim političkim pitanjima važnima za sudbinu Hrvatske. Ti su spisi bili osnova političkog programa Stranke prava, koju je, zajedno s E. Kvaternikom i Perom Vrdoljakom, osnovao iste godine. Sudjelovao je u radu Hrvatskoga sabora 1861. i pritom zastupao stajališta o hrvatskom državnom pravu, cjelovitosti hrvatskih zemalja i pravu hrvatskog naroda na samoodređenje. U državotvornom smislu protivio se bilo kakvim zajedničkim poslovima s Austrijom i Ugarskom, a političku budućnost Hrvatske zamišljao je utemeljenu na ugovornom odnosu između kralja i hrvatskog naroda („Ni pod Beč, ni pod Peštu, nego za slobodnu, samostalnu Hrvatsku”). (<https://www.enciklopedija.hr/natuknica.aspx?ID=57830>)

da se – udaju za opozicionalce?!” Zlata odgovara: „Kad bi ih oni samo htjeli uzeti!” (Jurić Zagorka 2014: 11), čime iskazuje simpatiju prema njima, želju da se upravo za takvog jednog mladića uda u budućnosti. Na to se može nadovezati i pozicija mladih žena čije su obitelji podržavale mađarsku vlast. Na optužbe svoje sestre da je na posljednjem plesu sveučilištaraca stalno koketirala sa sinom nekog starčevićanskog zastupnika, Zlata kaže:

Samo sam ja koketirala, da, ja, a on mene nije htio ni pogledati! Baš kao što ste i vi neprestano pogledavale mlade juriste od opozicije – ali vam nitko nije uzvratio, kao ni meni, jer oni vele da je naš otac peštanski stipendista i štitonoša bana Hedervaryja, pa zato nas nijedan opozicionalni jurist neće gledati. Činovnici nas ne prose, jer nemamo miraza, a opozicionalci neće, jer smo kćeri vlade. (Jurić Zagorka 2014: 12).

Zlata se žestoko buni protiv takvog poretka u društvu i izjavljuje svojoj obitelji sljedeće: „Naći ću si kakvog kuražnog dečka u opoziciji i čekati ga makar pet godina! A onda ću se s njime vjenčati. Nitko nas neće bojkotirati, a nitko neće na nas pokazivati prstom i reći: ‘Gle one mađaronke tamo’!” (Jurić Zagorka 2014: 76).

Na početku romana najstarija sestra Nada govori majci da Zlata čita novine opozicije: „Nada će majci: - Sad ću ti kazati istinu. – Kad mi u svojim sobama davno spavamo, Zlata kriomice čita. Ja sam otkrila jedne noći da je čitala opozicionalne novine. Ona čina ono što opozicija piše protiv našeg oca!” (Jurić Zagorka 2014: 11).

Zlata ne samo da priznaje taj čin, već u svađi s majkom jasno pokazuje i slaganje s onime što pišu u tim novinama:

E, da su to napisale opozicijske novine, onda bi morali svi vjerovati, da su kćeri presvijetle uistinu dražesne. – Opet sanjaš o svojim opozicionalcima! – spočitne Nada. – A kakve oni pišu hvalospjeve u novinama o svojim pristašama? – Ali nitko to ne čita – tata im novine plijeni! – Ima pravo, što ih plijeni – odobrava majka – Kad opozicija neće slaviti nas na vladi, ne damo im slaviti ni sebe. Budeš li se zauzimala za opozicijske novine, zatvorit ću te u tvoju sobu, pa nećeš imati pristupa na zabavu! – Ja ću onda zavijati i vikati kroz prozor, neka me čuje cijeli Grič, pa će opozicija pisati, da plemeniti Garić muči svoju presvijetlu kćer! (Jurić Zagorka 2014: 16).

Ona, međutim, ne staje samo na tom. Pri prvom susretu s mladim Varovićem ne libi se otvoreno iskazati svoju pristranost opoziciji i njezine pristaše naziva junacima.

Preda mnom se ne trebate ženirati. Volim opozicionalce nego mađarone. Opozicionalci su pravi junaci. (Jurić Zagorka 2014: 47).

Zbog svega toga, obitelj, ponajviše njezine sestre i majka, nazivaju njezine stavove skandaloznim, a nju revolucionarkom:

- Srami se! Kći presvijetloga usuđuje se zagovarati đake, koji demonstriraju ulicama i razbijaju prozore? Fuji! To je prava sramota. - Pravo veli mama: »Zlata je revolucionarka!« Srami se! Zagovarati ove razbijače! Skandal! [...] - Isuse! Ova je pala žrtvom revolucionara! - Ti si sasvim luda, Zlata! Tebi nema pomoći. Ti ćeš u penzionat. [...] Zlata srdito ostavi svoje sestre, koje se zgražaju i šapću: - Zlata je revolucionarka! Što će biti s njom?! (Jurić Zagorka 2014: 75–76).

Srećom, ne dijele svi njihovo mišljenje. Tako joj Mirko, mladi opozicionar koji s njom dijeli iste svjetonazore i ciljeve, na njezinu izjavu: „A meni vele svi da nisam dobra, naprotiv, grde me da sam zla i još su mi prišili neki našivak. [...] »Vele da sam revolucionarka«, i strahovito se zgražaju.” odgovora: „Revolucionarka? Nisu vam mogli dati veće pohvale gospođice!” (Jurić Zagorka 2014: 91).

Ovdje valja nadodati da i sam naslov romana „mala revolucionarka” u sebi nosi politički subverzivnu notu koju Zagorka jasno iznosi kroz lik Zlate.

No, nije Zlata jedini lik kroz koji Zagorka iznosi svoje nezadovoljstvo Hedervaryjevom vladom. Isto čini i kroz lik Tomice Varovića koji na Vladimirovu izjavu da Danica nema miraza i da je njezin ujak gospodin Garić lagao Tomici samo kako bi je ovaj oženio, odgovara: „Zato me je navarao, da ima novaca? Čekaj malo – nisam ja takov glupan! No da, to je razumljivo – razljuti se on u času – Hedervaryjevci su spremni na sve. Privikli su trošiti tuđe žuljeve, da pune svoje džepove.” (Jurić Zagorka 2014: 40).

Osim Zlate i Tomice, valja svakako spomenuti i Vladimira i Danicu. Vladimirovo pismo Danici s početka romana pokazuje njihovo nacionalno mišljenje:

Redom mi se ukazuju slike onih dana, kad ni časa nismo mirovali, kad je svaki pokret kulturni, politički i nacionalni, prodrmao naše duše i privlačio nas svojom magičnom snagom. [...] A tek kad sam došao na sveučilište! Kao da sam se unovačio u vojsku svoje domovine! [...] S nekoliko smo si izreka razotkrili naše nacionalno mišljenje. [...] A kada su me radi demonstracija, a kasnije i spaljenja mađarske zastave

progonili, Vi ste tako postojano stajali uza me, bodrili me i s toliko oduševljenja odobrali moje čine. (Jurić Zagorka 2014: 20).

U tom je primjeru, kao i u sljedećem, vidljiv još jedan dokaz političke subverzivnosti u romanu. To su mjesta na kojima Zagorka opisuje planiranje ili provedbu kakvih revolucionarnih aktivnosti, a u ovom je slučaju riječ o Vladimirovu spaljivanju mađarske zastave²¹, s dodatkom reakcije Daničine tetke na pismo u kojemu on spominje svoj čin:

Moja nećakinja zapala među opozicionalce! Izrodila se! – Sveti Bože! Ali nije ni čudo! Otac je njen bio uvijek s jednom nogom u opoziciji! Starije se kćeri uzrujavaju, dok njihova majka očajava: - Moja nećakinja vodi ljubav sa studentom, koji je imao posla kod spaljivanja mađarske zastave! Još danas bit će zaručena s vladinovcem! (Jurić Zagorka 2014: 21).

Također, Vladimir, u razgovoru o braku s Danicom, na pitanje gospodina Garića: „Tako, dakle, vi ćete je uzeti protiv moje volje i izgubiti miraz? A čime kanite uzdržavati ženu?” odgovara: „Moja je briga kako ću namaknuti svagdanje potrebe, a da nikada ne iznevjerim svoje ideale, pa da se dalje borim za oslobođenje naroda ispod ove vlade, koju čitav narod osuđuje i mrzi.” (Jurić Zagorka 2014: 65). Tom izjavom, kao i onom Zlatinom o pobuni čitavog univerzuma protiv bana Khuena Hedervaryja i njegove vlade, Zagorka je svima obznanila stvarno mišljenje hrvatskoga naroda i svoju ambiciju da promijeni političko stanje u državi, naravno, uz njihovu pomoć. Takve su rečenice bile poziv na otpor vladajućeg poretka, točnije mađarske vlasti.

5.3. Feministička načela utkana u roman

Podređen položaj žene u obrazovanju, braku, javnom i političkom djelovanju značajna je tematika većine poznatih Zagorkinih romana, pa tako u romanu *Mala revolucionarka* Zagorka svoje viđenje društva, u nešto većoj mjeri nego politička stajališta, iznosi kroz likove mlade Zlate Garić, Danice, gospođe Garić i Vladimira te pripovjedačkih intervencija. Prvo bi

²¹ Spaljivanje mađarske zastave uistinu se dogodilo. O tome detaljno piše i Ladislav Heka: „Studenti su optuženi da su 16. listopada između 11 i 12 sati uz povik ‘Abzug Magjari’ spalili ugarsku trobojnicu, a namjera im je bila zavesti stanovnike državne, jedne proti drugim, stoga je njihov čin kvalificiran kao prijestup protiv javnog mira i reda [...]” (Heka 2016: 1077).

valjalo objasniti kako se u to vrijeme gledalo na žene i brak, a izvrstan primjer za to donosi se u nastavku:

Majka ih stalno podsjeća da se ne zaljubljuju i da priklone pažnju samo muškarcima koji su već sasvim sigurni svoje budućnosti. [...] I tako su vazda bile na oprezu, jer brak je najprije opskrba, a tek onda ljubav. „Ljubav prolazi, a opskrbu treba sačuvati do konca života”. Tako je govorila njihova majka, tako su govorile i druge majke, i tetke, i očevi i ujaci. O ljubavi su tek čitale u romanima. Sve one ljepote i dražesti, koje su usko vezane s ljubavlju dvaju bića, poznaju one tek iz novela i romana. Često ih žalosti, što će ovako iz djevojačkog života preći jednostavno u život žene, a da ne upoznaju sve one sitne radosti i boli, što ih čitaju u romanima, ali one samo tiho uzdišu za nedostiživim i pokoravaju se sudbini. (Jurić Zagorka 2014: 14–15).

Žene su nerijetko bile prisiljene udati se za muškarce koje su im odredili njihovi roditelji ili rodbina. Primjer za to imamo u izjavi gospođe Garić upućenoj svojoj nećakinji Danici: „[...] ‘Moj muž ti je tutor i kao takov te je obećao čestitom i vrijednom odličnom mladiću iz svog ureda, koji će postići veliku karijeru. Danas ćeš ga upoznati.’ [...]” (Jurić Zagorka 2014: 34), a rijetke su one koje su skupile hrabrosti odbiti takvu naredbu kao što je to učinila Danica odgovorivši svojoj tetki: „Hvala, neću poći za nj!” (isto) i pri tome je ostala. Na kraju romana udala se za muškarca kojega voli. Zagorka je likom Danice svojim čitateljicama htjela pokazati da se isplati ustati i podići glas protiv trenutnog poretka u zemlji. No nisu roditelji bili krivi za takvu situaciju koliko vlast koja nije dopuštala ženama pravo glasa i zaposlenja:

Reci mi, Danice – upita je Zlata – zašto je baš jedini cilj života djevojci da se uda? – Zato jer nema druge mogućnosti da se opskrbi za život. – Blago šveljama i učiteljicama. Švelje mogu šivati, učiteljice dobivaju plaće i mogu se time opskrbiti, a zar nema nikakvog posla koji bi mogao opskrbiti sve djevojke? – Danas nema nikakvih dugih poslova za žene, već samo obrt ili učiteljica. [...] Hedervary je veliki neprijatelj školovanih žena! [...] Neće to dugo trajati. Kad jednom opozicija dođe na vladu, otvorit će ženama put do zvanja, onda će nam biti omogućeno da same sebe hranimo i da pođemo za onoga kojeg ljubimo, a ne za prvog muža koji nas može opskrbiti. (Jurić Zagorka 2014: 130–131).

Na Daničinu izjavu da je Hedervary veliki neprijatelj školovanih žena, Zlata bijesno izjavljuje: „No, čekaj gospodine, osvetit ću se! Jednog dana! Idem među demonstrante, pa ću mu razbijati prozore.” (Jurić Zagorka 2014: 131). Danica je zatim upita za razloge njezine

izrazito velike želje za obrazovanjem pitanjem: „A zašto bi ti toliko željela da se sama možeš opskrbiti bez muža?” na što joj Zlata odgovara: „Zato, ako ne bih mogla dobiti za muža onoga kojeg bih htjela - naravno, kad bih našla nekoga tko bi me ljubio - a ne bi tražio miraza niti karijere, makar bismo imali dvije sobice - ali, da se ljubimo, a ne da se uzmemo tako radi opskrbe.” pa nastavlja jadajući se sudbini svih djevojaka: „Oh, Danice, kako su djevojke velike sirote!” (isto), čime tuguje nad dvostrukom negativnom sudbinom mladih djevojaka – nemogućnosti zarade kroz vlastiti rad koja je usko povezana s njihovom sudbinom udaje radi opskrbe, a ne radi ljubavi. Kao što je vidljivo na primjeru Zlatinih odgovora Danici, Zagorka kroz cijeli roman nastoji iznijeti svoje mišljenje o ljubavi i braku kao odnosu u kojemu žena nije podčinjena muškarcu, već kao partnerstvu gdje obje strane surađuju, poštuju se, i naravno, iskreno vole. Također, ovaj je dio značajan i za prikaz ključne teme romana – emocionalne i intelektualne neovisnosti ženskih likova koje se ne podređuju društvenim normama već se bore za pravo na slobodan izbor, opisanih ponovno kroz likove Zlate i Danice. Naime, obje su, za razliku od ostalih djevojaka u romanu, poput Zlatine majke, odnosno Daničine tetke, koja podržava mišljenje svog muža: „Znaš li što veli tvoj ujak: Za ženu su kuhinja i djeca, a ne nazori!”, smtrale da ženama treba dopustiti školovanje, javno djelovanje, jednako kao i odabir vlastitog partnera. To je i sama Danica sažela u kratkom odgovoru na tetkinu primjedbu: „Ja imam drugo mišljenje.”

Osim navedenog, zanimljivo je izdvojiti razgovor između Zlate i Vladimira koji se tiče Mirka. Naime, nakon što joj on pokušava objasniti ozbiljnost Mirkove prisutnosti u kući njezina oca te opasnosti koja mu prijete ukoliko ona ne bude oprezna i detektivi ga uhvate: „Na njega već dugo vrebaju i ako ga nađu, bit će relegiran sa sveučilišta, a to znači veliki gubitak u njegovom životu. On je iz siromašne obitelji.” Zlata mu odgovara: „Onda im ga baš neću dati! Samo se pouzdajte u mene. Siromašnog studenta neću napustiti, makar me poslali u penzionat!” (Jurić Zagorka 2014: 97). Ovaj razgovor pokazuje njezin osjećaj empatije i solidarnosti, kao privilegirane djevojke, s onima koji su tada bili manje privilegirani, u ovom slučaju siromašni student Mirko, što je u skladu s feminističkim idealima o ravnopravnosti i podršci svima onima kojima je pomoć potrebna.

Zlata je na kraju ostvarila svoj naum i, zahvaljujući dopuštenju svoga oca koji je padom vlade ponovno pokazivao, doduše potajno, simpatije prema revolucionarnoj mladeži, školovala se, iako je i tada nailazila na pakosne poglede i zadirivanja ljudi bliskih njihovoj obitelji: *Polagano su svi znanci i kolege presvijetloga Garića nazivali Zlatine studije „prokšenim*

hirom” djevojčice koja hoće da se igra moderne djevojke, jer već u svijetu djevojke polaze čak i univerzu. A tamo u samostanskim klupama, gutala je Zlata nauku. (Jurić Zagorka 2014: 138).

Bez obzira na taj trnovit put do svoje neovisnosti, ona je ustrajala te naposljetku postala učiteljicom i ženom svog odabranika Mirka.

Naposljetku, trebalo bi izdvojiti još jednu neobičnu stvar koju je Zagorka učinila u ovome romanu – muškom je liku prisvojila stajalište koje se kosi sa zakonom da ženi nema mjesta u javnom radu: „Kad me izaberu narodnim zastupnikom, predložiti ću zakon da se ženama dopusti ulaziti u zvanja kako bi se mogle opskrbiti – bez udaje” (Jurić Zagorka 2014: 110). Time je pokazala vlastitu ideju o ekonomskom osnaživanju žena te ohrabivala žene da u društvu ima i muškaraca koji nemaju ništa protiv izjednačavanja muških i ženskih prava.

6. Zaključak

Analiza života i rada Marije Jurić Zagorke, od školskih dana do novinarskih i književnih uradaka otkrila je njezin značajan doprinos popularnoj književnosti. Svojom jedinstvenom sposobnošću da spoji povijest i fikciju na način koji je bio inovativan za njezino vrijeme, kombiniranjem različitih žanrova poput povijesnog, ljubavnog, avanturističkog, pa čak i fantastičnog, upotrebom modernističkih narativnih tehnika poput hipertrofije narativnih postupaka, pojednostavljenih tema, ponavljanja motiva i spajajući ih s elementima pučke književnosti, ali i s elementima postmodernističke struje kao što su intertekstualnosti, autoreferencijalnosti, hiperfabulacije i karnevalizacije uvelike je utjecala na promjene u hrvatskoj književnosti.

Zagorkin isprva negativan status u književnoj povijesti, pokazao je da je njezin rad bio izazov kulturnih normi njezina vremena. No nije ona pisala samo da bi svoje čitatelje zabavila. Svojim je romanima nastojala ukazati na problematiku klasne raslojenosti hrvatskog društva te riješiti pitanja narodnog osvješćivanja i podizanja političke svijesti, a posebice rodne nejednakosti. Najveće joj se zalaganje može vidjeti upravo u borbi protiv onih koji su smatrali da ženama nije mjesto u javnom radu. Tako je ona, kada nije pisala, okupljala mnoge žene u organizacije i udruge, radila s njima na socijalnim i političkim pravima žena, predvodila ženske demonstracije, borila se za žensko pravo glasa, a tu borbu prebacila je i u svoje romane u kojima se, uz političke, lako uočavaju svi ti feministički ciljevi. Nikada nije posustajala u svome naumu da kroz svoje pismo emancipira žene i uključi ih u javni, društveni i politički život. Nakon nekoliko desetljeća degradiranja i omalovažavanja, Marija Jurić Zagorka posljednjih godina proživljava pravi proces rehabilitacije unutar hrvatskoga književnog kanona te reinencije u svojevrsnu feminističku ikonu. Pri analizi njezina romana *Mala revolucionarka* uočeno je kako su elementi popularne književnosti, politička subverzivnost i feministička načela utkane u svaku stranicu tog djela, čineći ga relevantnim u tadašnjem, ali i u današnjem kontekstu. Zagorka ostaje predmetom proučavanja i divljenja. Njezino naslijeđe, koje s jedne strane uključuje njezine književne inovacije, a s druge strane društveno zalaganje, i dalje utječe na način na koji shvaćamo i cijenimo popularnu književnost u kontekstu kulturnih i društvenih promjena.

7. Literatura

1. Adžija, Maja. 2016. „Budućnost i zbilja – Crveni ocean Marije Jurić Zagorke, satira, utopija ili predskazanje”. U *Crveni ocean: prakse, taktike i strategije rodnog otpora. Radovi sa znanstvenog skupa Marija Jurić Zagorka – život, djelo, naslijeđe/Prakse, taktike i strategije rodnog otpora održanog 20.-21. studenog 2015. u sklopu devetih Dana Marije Jurić Zagorke*, ur. Lada Čale Feldman, Anita Dremel, Renata Jambrešić Kirin, Maša Grdešić, Lidija Dujić, 11–18. Zagreb: Centar za ženske studije.
2. Badurina, Natka. 2011. „Kako je osobno postalo političko u Zagorkinoj Evici Gupčevoj”. U *Mala revolucionarka: Zagorka, feminizam i popularna kultura. Radovi sa znanstvenog skupa Marija Jurić Zagorka – život, djelo, naslijeđe/Feminizam i popularna kultura održanog 28. i 29. studenog 2008.*, ur. Maša Grdešić, 59–74. Zagreb: Centar za ženske studije.
3. Benyovsky, Lucija. 2011. „Marija Kumičić i Žensko pitanje”. U *Kako je bilo... O Zagorki i ženskoj povijesti. Radovi sa znanstvenog skupa Marija Jurić Zagorka – život, djelo, naslijeđe/Feminizam, povijest, politika održanog 26. i 27. studenog 2010.*, ur. Sandra Prlenda, 119–144. Zagreb: Centar za ženske studije.
4. Budišćak, Vanja. 2015. „Pučka kao popularna književnost: teorijsko razmatranje”. U *Jat: časopis studenata kroatistike* 1 (2): 154–169.
5. Bogdanić, Snježana i dr. 2012. „Memorijalni stan Marije Jurić Zagorke: muzeološka koncepcija”. U *Informatica museologica* 43 (1–4): 110–116.
6. Coha, Suzana. 2012. „Između drage i domovine: o pjesništvu hrvatskoga narodnog preporoda”. U *Komparativna povijest hrvatske književnosti. Zbornik radova XIV. (Romantizam – ilirizam – preporod) sa znanstvenog skupa održanog od 29. do 30. rujna 2011. godine u Splitu*, ur. Cvijeta Pavlović, Vinka Glunčić-Bužančić i Andrea Meyer-Fraazt, 159–174. Split: Književni krug.
7. Ćaćić, Marta; Hebrang Grgić, Ivana. 2024. „Ženski list: urednički pristup Marije Jurić Zagorke”. U *Libellarium: časopis za istraživanja u području informacijskih i srodnih znanosti* 15 (1): 21–46.
8. Detoni Dujmić, Dunja. 1998. *Ljepša polovica književnosti*. Zagreb: Matica hrvatska.
9. Donat, Branimir. 2012. „Na tragu Šenoe, Tomića i Gjalskog”. U *Prakseologija hrvatske književnosti II. II. Modernost i modernizam*, ur. Sibil Serdarević, 609–620. Zaprešić: Fraktura.

10. Dremel, Anita. 2009. „Pogovor: Velika Zagorka u Maloj revolucionarki”. U *Kneginja iz Petrinjske ulice: Kriminalistički roman iz zagrebačkog života; Mala revolucionarka: Historijski roman. Sabrana djela Marije Jurić Zagorke*, ur. Miroslava Vučić, 626–650. Zagreb: Naklada Marija Jurić Zagorka
11. Dremel, Anita. 2009a. „Zagorkin pop-feminizam u naraciji njenih autobiografija”. U *Mala revolucionarka: Zagorka, feminizam i popularna kultura. Radovi sa znanstvenog skupa Marija Jurić Zagorka – život, djelo, naslijeđe/Feminizam i popularna kultura održanog 28. i 29. studenog 2008.*, ur. Maša Grdešić, 155–172. Zagreb: Centar za ženske studije.
12. Dremel, Anita. 2011. „Disciplina, policija, roman - (ne)vidljivost povijesti, ženski protest i politika prikazivanja u Zagorkinoj Jadranki”. U *Kako je bilo... O Zagorki i ženskoj povijesti. Radovi sa znanstvenog skupa Marija Jurić Zagorka – život, djelo, naslijeđe/Feminizam, povijest, politika održanog 26. i 27. studenog 2010.*, ur. Sandra Prlenda, 15–32. Zagreb: Centar za ženske studije.
13. Dremel, Anita. 2011a. „Tko što zna? Interesi feminističke epistemologije i Zagorkin narativni postupak”. U *Malleus maleficarum. Zagorka, feminizam, antifeminizam. Radovi sa znanstvenog skupa Marija Jurić Zagorka – život, djelo, naslijeđe/Feminizam, antifeminizam, kriza održanog 26. i 27. studenog 2010.*, ur. Maša Grdešić, 13–34. Zagreb: Centar za ženske studije.
14. Dremel, Anita. 2023. „Predgovor”. U *Roblje rizici i resursi: rod i politika raspodjele. Radovi sa znanstvenog skupa Marija Jurić Zagorka – život, djelo, naslijeđe / Rizici i resursi: rod i politika raspodjele održanog 20.–21. studenog 2020. u sklopu 14. Dana Marije Jurić Zagorke*, ur. Lidija Dujić, Maša Grdešić, Suzana Coha, Anita Dremel, Sandra Prlenda Perkovac, 5–7. Zagreb: Centar za ženske studije.
15. Duda, Dean. 2011. „Popularna književnost”. U *Hrvatska književna enciklopedija*, knjiga 3 (Ma-R), ur. Velimir Visković, 419–421. Zagreb: Leksikografski zavod Miroslav Krleža
16. Dujić, Lidija. 2011. „A gdje sam bila prije jučer ja? Kako su Marija Jurić Zagorka i Ivana Brlić-Mažuranić spojile spisateljstvo s dužnostima ženskim.” U *Malleus maleficarum. Zagorka, feminizam, antifeminizam. Radovi sa znanstvenog skupa Marija Jurić Zagorka – život, djelo, naslijeđe/Feminizam, antifeminizam, kriza održanog 26. i 27. studenog 2010.*, ur. Maša Grdešić, 93–104. Zagreb: Centar za ženske studije.
17. Đorđević, Bora. 1965. *Zagorka – kroničar starog Zagreba*. Zagreb: Stvarnost.
18. Easthope, Antony. 2006. „Visoka kultura/popularna kultura: 'Srce tame' i 'Tarzan među majmunima’”. U *Politika teorije. Zbornik rasprava iz kulturalnih studija*, ur. Dean Duda, 221–246, Zagreb: Disput.

19. Frye, Northrop. 2000. *Anatomija kritike: četiri eseja*. Zagreb: Golden marketing.
20. Galić Kakkonen, Gordana. 2011. „Buntovništvo kao Zagorkin životni i književni lajtmotiv”. U *Kako je bilo...O Zagorki i ženskoj povijesti*, ur. Sandra Prlenda, 77–88. Zagreb: Centar za ženske studije.
21. Grdešić, Maša. 2005. „Politička Zagorka: 'Kamen na cesti' kao feministička književnost”. U *Komparativna povijest hrvatske književnosti. Zbornik radova VII. (Hrvatska književnost tridesetih godina 20. stoljeća)*, ur. Cvijeta Pavlović; Vinka Glunčić-Bužančić, 214–236. Split: Književni krug.
22. Grdešić, Maša. 2009. „Riječ urednice”. U *Mala revolucionarka. Zagorka, feminizam i popularna kultura*. Zbornik radova sa znanstvenog skupa Marija Jurić Zagorka – život, djelo, naslijeđe/Feminizam i popularna kultura održanog u Zagrebu 28. i 29. studenog 2008., ur. Maša Grdešić, 7–14. Zagreb: Centar za ženske studije i Filozofski fakultet.
23. Grdešić, Maša. 2016. „'Šaptačka škrinja': izvedba fantastičnog u romanima Marije Jurić Zagorke”. U *Komparativna povijest hrvatske književnosti. Zbornik radova sa XVIII. međunarodnog znanstvenog skupa održanog od 24. do 25. rujna 2015. godine u Splitu*, ur. Cvijeta Pavlović, Vinka Glunčić-Bužančić i Andrea Meyer-Fraatz, 119–128. Split: Književni krug.
24. Grgić, Kristina. 2009. „Marija Jurić Zagorka i kanon modernizma”. U *Mala revolucionarka. Zagorka, feminizam i popularna kultura*. Zbornik radova sa znanstvenog skupa Marija Jurić Zagorka – život, djelo, naslijeđe/Feminizam i popularna kultura održanog u Zagrebu 28. i 29. studenog 2008., ur. Maša Grdešić, 17–36. Zagreb: Centar za ženske studije i Filozofski fakultet.
25. Halkić, Šeherezada. 2011. „Hoću biti učiteljica i želim se udati za onoga koga ću ljubiti”. U *Malleus maleficarum. Zagorka, feminizam, antifeminizam. Radovi sa znanstvenog skupa Marija Jurić Zagorka – život, djelo, naslijeđe/Feminizam, antifeminizam, kriza održanog 26. i 27. studenog 2010.*, ur. Maša Grdešić, 79–92. Zagreb: Centar za ženske studije.
26. Heka, Ladislav. 2016. „Grof Karlo (Károly) Khuen-Héderváry i Hrvati”. U *Zbornik Pravnog fakulteta Sveučilišta u Rijeci* 37 (3): 1065–1096.
27. Iveljić, Iskra. 2018. „Od plemenite dokolice do profesije. Žene i umjetnost u Banskoj Hrvatskoj 19. stoljeća”. U *Historijski zbornik*, 71 (1): 7–44.
28. Jakobović-Fribec, Slavica. 2006. „Marija Jurić Zagorka: protagonistica nenapisane povijesti hrvatskog feminizma”. U *Književna republika* 4 (5–6): 43–52.
29. Janjić, Marijana. 2011. „Žena u medijskom prostoru dnevnih novina u Zagrebu 1909. godine” U *Malleus maleficarum. Zagorka, feminizam, antifeminizam. Radovi sa*

- znanstvenog skupa *Marija Jurić Zagorka – život, djelo, naslijeđe/Feminizam, antifeminizam, kriza održanog 26. i 27. studenog 2010.*, ur. Maša Grdešić, 105–126. Zagreb: Centar za ženske studije.
30. Jurić Zagorka, Marija. 1997. „Što je moja krivnja”. U: *Autobiografije hrvatskih pisaca*, ur. Vinko Brešić, 451–499. Zagreb: AGM.
31. Jurić Zagorka, Marija. 2013. *Gordana: Proročanstvo na kamenitim vratima*. Zagreb: EPH Media d.o.o.
32. Jurić Zagorka, Marija. 2013a. *Gordana: Pakao na prijestolju*. Zagreb: EPH Media d.o.o.
33. Jurić Zagorka, Marija. 2013b. *Gordana: Veliki sud*. Zagreb: EPH Media d.o.o.
34. Jurić Zagorka, Marija. 2014. *Mala revolucionarka*, Zagreb: EPH Media d.o.o.
35. Kolanović, Maša. 2006. „Svjetočno pismo Marije Jurić Zagorke”. U *Kći Lotrščaka, Sabrana djela Marije Jurić Zagorke*, svezak 11, ur. Miroslava Vučić, 449–465. Zagreb: Školska knjiga.
36. Kolanović, Maša. 2006a. „Zagorka – sinonim za popularno”. U *Jadranka: dio 2: Neznano čudo Zagreba; Mudrac pod zidom, Sabrana djela Marije Jurić Zagorke*, svezak 13, ur. Miroslava Vučić, 575–594. Zagreb: Školska knjiga.
37. Kolanović, Maša. 2006b. „Od pripovjedne imaginacije do roda i nacije: Marija Jurić Zagorka u kontekstu žanra romanse”. U *Osmišljavanja. Zbornik u čast 80. rođendana akademika Miroslava Šicela*, ur. Vinko Brešić, 327–359. Zagreb: FF press.
38. Kolanović, Maša. 2008. „Zagorkin popularni feminizam u međuprožimanju novinskih tekstova i romansi”. U *Neznana junakinja – nova čitanja Zagorke: radovi sa znanstvenog skupa Marija Jurić Zagorka – život, djelo, naslijeđe*, ur. Slavica Jakobović-Fribec, Maša Grdešić, 203–223. Zagreb: Centar za ženske studije.
39. Kujundžić, Nada. 2011. „Zrcalo, zrcalo, prijatelju moj, tko je najljepši u zemlji svoj?”: bajka o Snjeguljici kao intertekst Zagorkinih Plamenih inkvizitora. U *Malleus maleficarum. Zagorka, feminizam, antifeminizam. Radovi sa znanstvenog skupa Marija Jurić Zagorka – život, djelo, naslijeđe/Feminizam, antifeminizam, kriza održanog 26. i 27. studenog 2010.*, ur. Maša Grdešić, 53–78, Zagreb: Centar za ženske studije.
40. Kujundžić, Nada. 2017. „Discipliniranje pripovjedne i čitateljske žudnje u romanu Kći Lotrščaka Marije Jurić Zagorke”. U *Umjetnost riječi: Časopis za znanost o književnosti, izvedbenoj umjetnosti i filmu*, 61 (1–2): 67–86.
41. Lasić, Stanko. 1986. *Književni počeci Marije Jurić Zagorke. Uvod u monografiju*. Zagreb: Znanje.

42. Ljubić, Lucija. 2024. „Glumačka družina Histriion i uprizorenja Zagorkinih književnih djela”. U *Dani hvarskoga kazališta. Hvarsko komunalno kazalište u kontekstu mediteranskih komunalnih kazališta. Promjene očista: hrvatska književnost i hrvatsko kazalište te znanost o njima u proteklih pola stoljeća*, ur. Boris Senker, Boris; Lucija Ljubić; Vinka Glunčić Bužančić, 244–261. Zagreb-Split: Hrvatska akademija znanosti i umjetnosti, Književni krug Split.
43. Mann, Jolán. 2008. „Mađarske teme u novinarsko-izvjestiteljskim tekstovima Marije Jurić Zagorke”. U *Neznana junakinja – nova čitanja Zagorke. Radovi sa znanstvenog skupa Marija Jurić Zagorka – život, djelo, naslijeđe održanog 30. 11. i 1. 12. 2007.*, ur. Maša Grdešić i Slavica Jakobović Fribec, 61–86. Zagreb: Centar za ženske studije.
44. Mann, Jolán, Tvorčić, Alojzija. 2011. „Mađarsko-hrvatski književni pogledi na jakobinsku urotu i Republikanci Marije Jurić Zagorke”. U *Kako je bilo... O Zagorki i ženskoj povijesti. Radovi sa znanstvenog skupa Marija Jurić Zagorka – život, djelo, naslijeđe/Feminizam, povijest, politika održanog 26. i 27. studenog 2010.*, ur. Sandra Prlenda, 33–58. Zagreb: Centar za ženske studije.
45. Nemeć, Krešimir. 1998. „Trivijalni i pučki roman”. U *Povijest hrvatskog romana: od 1900. do 1945. godine*. 265–281. Zagreb: Znanje.
46. Nemeć, Krešimir. 2004. „Stroj za proizvodnju priča”. U: *Marija Jurić Zagorka. Buntovnik na prijestolju*. 651–662. Zagreb: Školska knjiga.
47. Nemeć, Krešimir. 2006. „Od feljtonskih romana i ‘sveščića’ do sapunica i *Big Brother*”. U *Raslojavanje jezika i književnosti, Zbornik radova 34. Seminara Zagrebačke slavističke škole*, ur. Krešimir Bađić, 143–158. Zagreb: FF press.
48. Nikolić, Davor. 2012. „Kako je Milivoj Solar prestao biti ‚zabavan‘ i postao ‚popularan‘ (Književnoteorijski pomak M. Solara od termina zabavne prema terminu trivijalne književnosti)”. U *Peti hrvatski slavistički kongres. Zbornik radova s Međunarodnoga znanstvenoga skupa održanoga u Rijeci od 7. do 10. rujna 2010.* Knjiga 2, ur. Marija Turk i Ines Srdoč-Konestra, 389–396. Rijeka: Filozofski fakultet.
49. Oklopčić, Biljana; Jakšić, Mirna. 2009. „Slavonska razglednica by Marija Jurić Zagorka: Zrcaljenje stvarnog u fikcionalnom u Vitezu slavonske ravni” U *Mala revolucionarka: Zagorka, feminizam i popularna kultura*, ur. Maša Grdešić, 119–138. Zagreb: Centar za ženske studije.

50. Oklopčić, Biljana, Posavec, Ana-Marija. 2013. „Gotički tekst, kontekst i intertekst Tajne Krvavog mosta Marije Jurić Zagorke”. U *Fluminensia: časopis za filološka istraživanja*, 25 (1): 21–31.
51. Pavličić, Pavao. 1987. „Pučka, trivijalna i masovna književnost”. U *Trivijalna književnost*, ur. Svetlana Slapšak, 73–83. Beograd: Studentski izdavački centar UK SSO, Institut za književnost i umetnost.
52. Pavličić, Pavao. 1995. *Rukoljub: pisma slavnim ženama*. Zagreb: Slon
53. Peternai Andrić, Kristina. 2018. „Skica za pojam popularne književnosti”. *Dani hvarskog kazališta* 44 (1): 152–170.
54. Petrovska Kuzmanova, Katerina. 2008. „Recepcija romana Marije Jurić Zagorke u Makedoniji”. *Neznana junakinja – nova čitanja Zagorke: radovi sa znanstvenog skupa Marija Jurić Zagorka – život, djelo, naslijeđe u okviru Dana Marije Jurić Zagorke*, ur. Maša Grdešić, Slavica Jakobović Fribec, 145–156. Zagreb: Centar za ženske studije.
55. Prlenda Sandra. 2011. „Riječ urednice”. U *Kako je bilo... O Zagorki i ženskoj povijesti. Radovi sa znanstvenog skupa Marija Jurić Zagorka – život, djelo, naslijeđe/Feminizam, povijest, politika održanog 26. i 27. studenog 2010.*, ur. Sandra Prlenda, 7–14. Zagreb: Centar za ženske studije.
56. Sklevicky, Lydia. 1996. *Konji, žene, ratovi*. Zagreb: Ženska infoteka.
57. Slapšak, Svetlana. 2011. „Emma baronica Orczy i Zagorka: sklapanje muškoga tela u avanturističko-ljubavnome romanu”. U *Mala revolucionarka: Zagorka, feminizam i popularna kultura. Radovi sa znanstvenog skupa Marija Jurić Zagorka – život, djelo, naslijeđe/Feminizam i popularna kultura održanog 28. i 29. studenog 2008.*, ur. Maša Grdešić, 37–58. Zagreb: Centar za ženske studije.
58. Šakić, Tomislav. 2008. „Zagorka i počeci hrvatske znanstvene fantastike”. U *Neznana junakinja – nova čitanja Zagorke: radovi sa znanstvenog skupa Marija Jurić Zagorka – život, djelo, naslijeđe u okviru Dana Marije Jurić Zagorke*, ur. Maša Grdešić, Slavica Jakobović Fribec, 181–202. Zagreb: Centar za ženske studije.
59. Škopljanac, Lovro. 2013. „Percepcija Krleže kod neprofesionalnih čitatelja”. U *Komparativna povijest hrvatske književnosti: zbornik radova XV: (Ne)pročitani Krleža: od teksta do popularne predodžbe*, ur. Cvijeta Pavlović, Vinka Glunčić-Bužančić, Andrea Meyer-Fraatz, Andrea, 387–396. Split: Zagreb: Književni krug Split.
60. Tomašić, Josipa. 2015. „Recipijenti pučke književnosti kao polazište za razumijevanje pučke poetike”. *Narodna umjetnost* 52 (2): 179–194.

61. Tvorčić, Alojzija. 2009. „Zagorka kao širiteljica liberalnih ideja u romanu Republikanci”. U *Mala revolucionarka: Zagorka, feminizam i popularna kultura. Radovi sa znanstvenog skupa Marija Jurić Zagorka – život, djelo, naslijeđe/Feminizam i popularna kultura održanog 28. i 29. studenog 2008.*, ur. Maša Grdešić, 97–118. Zagreb: Centar za ženske studije.
62. Vitković, Đurđica. 2023. „Krležine Balade Petrice Kerempuha i Zagorkine Pustolovine novorođenog Petrice Kerempuha.” U *Roblje. Rizici i resursi: rod i politika raspodjele. Radovi sa znanstvenog skupa Marija Jurić Zagorka – život, djelo, naslijeđe / Rizici i resursi: rod i politika raspodjele održanog 20.–21. studenog 2020. u sklopu 14. Dana Marije Jurić Zagorke*, ur. Lidija Dujić, Maša Grdešić, Suzana Coha, Anita Dremel, Sandra Prlenda Perkovac, 94–102. Zagreb: Centar za ženske studije.
63. Zečević, Divna. 1978. „Pučki književni fenomen”. U Maja Bošković-Stulli i Divna Zečević, *Povijest hrvatske književnosti. Knj. 1, Usmena i pučka književnost*, 357–638. Zagreb: Liber/Mladost.

Internetski izvori

Jurić Marija, Zagorka. Leksikografski zavod Miroslav Krleža. Hrvatska enciklopedija. <https://www.enciklopedija.hr/natuknica.aspx?id=29566>

Strossmayer, Josip Juraj. Leksikografski zavod Miroslav Krleža. Hrvatska enciklopedija. <https://www.enciklopedija.hr/natuknica.aspx?ID=58459>

Starčević, Ante. Leksikografski zavod Miroslav Krleža. Hrvatska enciklopedija. <https://www.enciklopedija.hr/natuknica.aspx?ID=57830>

Kronologija života i rada. Marija Jurić Zagorka
<http://zagorka.net/biografija/>

Kolanović, Maša. „Od pripovjedne imaginacije do roda i nacije: Marija Jurić Zagorka u kontekstu žanra romanse”.
<https://www.hrvatskiplus.org/article.php?id=1769&naslov=od-pripovjedne-imaginacije-do-roda-i-nacije>

Biografija: Marija Jurić Zagorka
<https://ravnopravnost.gov.hr/arhiva/marija-juric-zagorka/biografija-marija-juric-zagorka/1539>

151 godina od rođenja Marije Jurić Zagorke
<https://zagorka.net/sretan-rodendan-zagorka-151-godina-od-rodenja-marije-juric-zagorke/>

Kategorija: Dani MJZ
<https://zagorka.net/kategorija/novosti/dani-mjz/>

Ciklus predavanja

<https://zagorka.net/kategorija/novosti/ciklus-predavanja/>